

DAMAD İBRAHİM PAŞA DEVRİNDE LÂLE

M. Münir Aktepe

Bugün lâle denilince onunla alâkalı bir devre, bâzılarının doğru-yanlış lâle devri adını verdikleri, Damad İbrahim Paşa'nın sadaret zamanı hatıra gelmemek mümkün değildir. Bu sebebledir ki ilk bakışta, bizde, lâlenin XVIII. asrın başında, Ahmed III.'ün saltanatı ve bilhassa Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın sadareti esnasında zuhûr ve inkişaf etmiş zehabı hâsıl oluyor. Halbuki bu mesele ile biraz yakından meşgul olanlar, mütenevvi renkli bu güzel çiçeğin çok daha önceleri memleketimizde mevcut bulunduğunu, devlet ricali ve hattâ padişahlar dahil bir çok kimsele-
rin lâle ile alâkadar olduğunu görürler. Lâlenin milli edebiyatımızda ve bilhassa Türk tezyini san'atlarında işgal etmiş olduğu mevkie bakılırsa, bu çiçeğin çok eski bir devirden itibaren kültür hayatımıza girmiş bulunduğu anlaşılır.

Lâleye, XVI. ve XVII. asırlarda, yâni Osmanlı İmparatorluğunun en haşmetli devirlerinde, memleketimiz dahilinde büyük bir ehemmiyet verilmiş, çiniler, kumaşlar ile mermer ve tahta eşya üzerinde süsleyici bir motif olarak kullanıldığı gibi saraylarda, vü-
zera ve ulema konaklarında, hattâ mütevazı sınıfın bahçelerinde, süslemek maksadiyle ekilen karanfil, gül, sünbül nev'inden çiçeklerin başında yer almıştır.

Biz burada, mevzu'umuz haricinde kalan, lâlenin menşei ve tarihesi, edebiyatımıza ve san'at hayatımıza ne zaman ve ne şekilde girmiş olduğu meseleleri üzerinde uzun uzadıya durmayacağız. Tedkik ettiğimiz eserlerden lâlenin, esas itibariyle bir Şark çiçeği olduğunu, umumiyetle yabancı nev'inin Japonya, Cenubî ve Orta Asya ile Kafkasya'nın, İran'ın ve kısmen Türkiye'nin bazı müsâid yerlerinde yetiştiğini, daha ziyade XVI. asırda, bu böl-
gelerden Avrupa kıtasına oradan da Amerika'ya geçtiğini söylemekle iktifa edeceğiz¹.

¹ Muhtelif dillerde neşr edilmiş ansiklopedilerde ki, lâleye dâir makalelerden bu hususta derli-toplu malûmat elde etmek mümkündür.

Memleketimizde ve bilhassa İstanbul'da ıslâh edilmiş lâlenin inkişafı meselesine gelince, bu hususta şu rivayetin mevcut olduğu görülür. Sultan Selim III. devrinde yaşamış ve ömrünü çiçeklerin tedkikine vakfetmiş Tabib Mehmed Aşkî Efendi'nin *Takvîmü'l-kibâr fi mi'yâri 'l-ezhar'ına nazaran*, İstanbul'da ilk olarak ıslâh edilmiş lâleyi yetiştiren, Kanunî Sultan Süleyman'ın meşhur şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'dir. Eğer doğru ise, Ebussuûd Efendi, kendisine Bolu vilâyeti taraflarından hediye olarak getirilen bir lâle soğanını evinin bahçesine dikmiş ve *«vaktı bahar-ı huçeste-âsarda zümür-rûd-pûş ı letâfet ve gül-i ruhsar-ı taravet oldukça seyr-ü temaşası velvele-i cihan-ârâ ve dil-pesend-i afitâb-ı çemen-pîranın zevk bahşından halâvet-i mahabbeti kulûb-ı ehl-i irfane sârî olmuş idi»*².

Mehmed bin Ahmed Efendi de, XVIII. asrın başlarına kadar gelen, şüküfecilerin hâl tercümelerine dâir yazmış olduğu *Netayicü'l-ezhar* adlı eserinde, bizde, en eski lâle yetiştiricisi olarak Ebussuûd Efendi'yi zikretmekte ve Nur-ı Adn isimli bir lâlenin sahibi bulunduğunu beyan eylemektedir³.

Görülüyor ki lâlenin devlet ricalî nezdinde mühim bir mevki tutarak onları ilgilendirmeye başladığı tarih XVI. asrın ortalarıdır ve bu tarihte lâle, diğer çiçekler arasında temayüz etmiş vaziyettedir. Hattâ o kadar ki, bazı müellifler XVI. asrın ikinci yarısı başlarında, lâlenin İstanbul'da büyük bir şöhret kazanarak, yabancıların dahi alâkasını celb eylediğini ve meselâ Avrupa'ya (Avusturya'ya) lâle soğanının İstanbul'dan alınıp götürüldüğünü yazmaktadırlar⁴.

Ebussuûd Efendi ile muâsır olan ve Bosna'dan lâle tohumu getirttiği ve Kanunî Sultan Süleyman zamanında öldüğü söylenen

² Mehmed Aşkî, *Mi'garü 'l-ezhar*, s. 5/7, Ali Emiri Ef. kütübhanesi, Tabiiye Ksm. No. 167.

³ Bk. s. 7, Ali Emiri Ef. kütübhanesi, Tabiiye Ksm. No. 162.

⁴ Güzel San'atlar Akademisi hocalarından Feyzullah Dayıgil, *Vakıflar Derğisi'ne*, «İstanbul çinilerinde lâle» namı altında yazmış olduğu bir maktelede (c. I, Ankara 1988, s. 83 ve devamı), ıslah edilmiş lâleyi ilk defa Avrupa'ya tanıtan, Kanunî Sultan Süleyman nezdine 1555 senesinde gelen, Kırâli Ferdinand'ın elçisi Ogier Gislain de Busbecq olmuştur diyor. Feyzullah Dayıgil'in sahife göstermeden vermiş olduğu bu bilgiyi, Busbecq'in hatıratı tercümesinde göremedik. Busbecq hatıratının bazı yerlerinde, Türkiye'de gördüğü nebatatın kendi memleketinde olanlardan farksız bulunduğunu zikrederek daha ziyade hay-

Behram Bey⁵'den sonra ise, lâle ile işigal edenler arasında Molla Çelebi diye meşhur olan Vusûlî Mehmed Efendi nazar-ı dikkati celb ediyor. Zira 11 Receb 991 (31 Temmuz 1583) tarihinde vefat eden bu zat, rivayete göre, Nûr-bahş isimli lâlenin tohumunu Frenkten getirip kendi bahçesinde yetiştirmiştir.

*Ara bakdıkca olur âidesi rûşen cânın
Nûr-bahş anın içün didiler ismin ânin⁶.*

Bunları ise, 1034 (1624/25) de vefat eden İlyas-zâde ile 1042 (1632/33) de ölen, Sultan Murad IV.'ün reisü'l-etibbası Seyyid Mehmed Efendi ta'hib etmektedir⁷. Şübhe yok ki bu tarihlerde daha bir çok şüküfeciler, diğer çiçekler ile olduğu gibi, lâlenin ıslahı ile de uğraşıyorlardı. İstanbul'da çiçeğe karşı olan muhabbet günden güne artıyordu. Hattâ bâzan münakaşalara sebep olan mühim hadiseler de zuhûr ediyordu. Nitekim bu yüzden evâil-i Rebiülevvel 1051 (Haziran 1641) tarihinde Sultan İbrahim'in, Sarı Abdullah Efendi'yi *«Mahrusa-i İstanbul ve Galata ve Eyyûb ve Üsküdar ve sair kalem rev-i hükm-i hümayunum olan memalik-de vâki' bilâd ve emsara terbiye-i riğaz ve ezhar ... ve eşcar ile takayyüd eden hüner mendan ve şüküfedarâna nümeyyiz ve başbuğ ve mihr-i ikbâlini pertev-i nazar-ı iclâlim'e pür-füruğ edüb bu nişân-ı meserret-ünvan-ı belâgat-beganımı verdim...»* diyerek çiçekçi başı yaptığını ve her meselenin halline Abdullah Efendi'yi memur ettiğini görüyoruz⁸.

Artık mesele, yalnız alelâde çiçek meraklılarını değil, devlet ricalini ve padişahları da alâkadar eden bir iptilâ haline gelmişti. Sultan Mehmed IV. zamanında, İbrahim Han-zâde Mehmed Bey, kardeşi Ali Bey, İbrahim Paşa-zâde Mehmed Bey (ölümü 1101=1690), Piri Paşa-zâde Cemalî Mehmed Bey, Tevkiî-zâde Musa Çelebi (vefatı 1067=1657), Galata'lı Çorbacı Mehmed Ağa (ölümü

vanatın cinslerini saymaya ehemmiyet vermiştir. Ancak eserin baş tarafına bir mukaddime ilâve eden Hüseyin Cahid Yalçın, bahis mevzuu tercümenin ehemmiyetinden bahsederken, Busbecq'in Avrupa'ya leylak ve lâleyi de tanıtmış olduğunu yazıyor (İstanbul, 1939).

⁵ Mehmed bin Ahmed, *Netayicü'l-ezhar*, s. 16, adı geçen ktb. No. 162.

⁶ Mehmed bin Ahmed, *Netayicü'l-ezhar*, s. 96.

⁷ Mehmed bin Ahmed, *Netayicü'l-ezhar*, s. 6, 31.

⁸ Mehmed bin Ahmed, *Netayicü'l-ezhar*, s. 63/66.

1077 = 1666), Cüce Çelebi namiyle mâruf Hüseyin Ağa (ölümü 1061 = 1651), Divan kâtibi müverrih Hacı Halife (Kâtip Çelebi), Gümrük emini Mahmud Ağa (1084 de vefat etmiştir) gibi muhtelif zümrelere mensub daha bir çok kimseler yeni yeni lüle soğanları elde etmekle meşgul idiler⁹. Devrin padişahı Sultan Mehmed IV., Eyyub'a, çiçekçi İmam Hacı Veli Efendi'nin bahçesine kadar giderek onun lüleleriyle alâkadar olmuş, hattâ bir rivayete göre bu ziyareti esnasında kendine baba diye hitab dahi etmişti¹⁰. Yüze yakın lüle cinsine sahib bulunan Mehmed Efendi'nin (Memik-zâde tezkirecisi lâkabiyle meşhurdur) bahçesine gelen Kara Mustafa Paşa, pek ısrar ederek bu zatın bir lülesini almış ve bu lüle için bilâhire kendine 40 altın ihsan eyledikten başka hadsiz hesabsız hediyeler de vermişti¹¹.

Bu devirde lüle soğanlarının sahiblerinin ölümü üzerine, terekesi arasında satılmağa başladığını da görüyoruz. Meselâ Eyyublu balıkçı Safer'in, üç aded katmerli, gayet güzel Kâğıdhane lülesini, hayatında kimse elde edememiş, ancak Safer 1090 (Mart 1679) da ölümü üzerine, talibleri veresesinden satın alabilmişlerdi¹². Bu gibi hâller, memleketimizde, devamlı bir lüle sevgi ve merakının mevcudiyetini isbata kâfi gelir.

Mütenevvi lüle cinslerinin bizde ıslahına, yetiştirilmesine büyük bir gayret sarfedilmekle beraber, bu sırada hariçten de bâzı lüle tohumları İstanbul'a gelmekte idi. Ahmed Refik Bey, *Lüle Devri* isimli eserinde, ıslah edilmiş lüle soğanının, bizde, Sultan Mehmed IV. zamanında Avusturya sefiri Schmid von Schwarzenhorn tarafından getirildiğini yazmakla beraber, Sultan Murad IV.'ün Bağdad seferinden dönüşü esnasında müverrih Hoca Hasan Efendi vasıtasıyla şarktan getirilerek İstanbul'da ta'ammüm etmiş olduğunu da kaydetmektedir¹³.

⁹ Mehmed bin Ahmed, *Netayicü'l-eshar* s. 7, 10, 14, 16, 18, 24, 25, 33, 99.

¹⁰ Mehmed bin Ahmed, *Ayn. esr.*, s. 107/9.

¹¹ Mehmed bin Ahmed, *Adı geçen eser*, s. 20/21.

¹² Mehmed bin Ahmed, *Netayicü'l-eshar*, s. 17.

¹³ İstanbul 1982, s. 45; *Edebiyat-ı umûmiyye mecmûası*'na bir seri makale yazmış bulunan Cavad Rüşdi Bey dahi, Ahmed Refik Bey'in bu malûmatını ayrınen dere eylemiştir. Bk. Sultan Mehmed-i râbi' devrinde çiçek encümen-i dânişi, (*adı geçen mec.*) sene: 1; No. 3, s. 69. Bunlardan maada lüleliğimiz hakkında, *Millî mecmua*'da çıkan Doktor Ahmed Süheylî Bey'in «Tarihimizde lüle merakı» ve «Türk çinilerinde lüle tezyi-

Hülâsa olarak tekrar edilebilir ki lüle ve lülecilik bizde Sultan Mehmed IV. devrinden çok daha evvel mevcut idi ve bir taraftan cinsleri ıslah edilmeğe çalışılırken, diğer taraftan hem garb ve hem şark memleketleriyle lüle mübadele ediliyor, memleketimize yeni yeni lüle soğanları getirildiği gibi şübhesiz bizden de dışarıya çeşidli tohumlar gönderiliyordu. İstanbul'daki lüle merakı günden güne arttıkça, İmpartorluğun muhtelif köşelerinden ve hariç memleketlerden bu şehre mütenevvi' lüle tohumları celbine çalışılıyordu. Girid adasından dahi, İstanbul'a lüle getirilmişti. Hattâ bir zamanlar Girid lülesi İstanbul'da kıymet kazanmış ve herkes Girid cinsinden lüle sahibi olmak hevesine düşmüştü.

Fennî Çelebi'ye göre, Fazıl Ahmed Paşa kethüdası Mahmud Ağa, Girid'de Horasanî namında bir derviş ile dağlarda gezerken, ortası siyah toumlu beyaz katmerli bir lüle bulmuş ve ağaya hediye etmiş, Mahmud Ağa ise bunu İstanbul'a getirip kendi bahçesine dikmişti. Bu lüle açtığı zaman, herkesin dikkat ve arzusunu celb ettiğinden İstanbul zürefası birer tane bundan edinmeğe çalışmıştı. Nihayet, Fennî Çelebi'ye göre «*Girid ceziresinden olan erbab-ı mesalih bir lüle kökiyle nice düşvar işlerin görür*» oldukları bir zaman bile gelmişti¹⁴.

Bütün bunlar, günden güne lülenin kıymet kazandığını ve herkesin onunla alâkalanmaya, bahçesinde lüle yetiştirmeğe çalıştığını, kısaca İstanbul'da aşırı bir derece lüle merakı başladığını, hattâ ona mistik bir mâna bile verildiğini gösterir. Filvâki lüle (لؤلؤ) kelimesinde, Allah (الله) adındaki harfler mevcut olduğu için onda kudsiyet aranıyor ve bu sebepten lüleyi, diğer çiçeklere tercih eden bir şâir şu beyti yazıyordu:

*Olmasa mazhar eger ism-i celâle lüle
Nâil olmazdı bu hüsn ile cemâle lüle*¹⁵.

XIX. asrın başında yaşamış bulunan Tabib Mehmed Aşkî Efendi, başlangıçtan itibaren 1730 senesine kadar yetiştirilen bütün lüleleri üç devreye ayırmakta ve her bir devreye aşağıdaki isimleri vermektedir:

nattı» isimli makaleleriyle; Topkapı Sarayı Müzesi eski müdürü Tahsin Öz'ün, «Türk Çinileri» namı altındaki yazısına bakınız.

¹⁴ Fennî Çelebi, *Tuhfetü'l-ahbar*, s. 8, Ali Emiri Ktb., Tabiiye ksm., No. 161.

¹⁵ Mehmed Aşkî, *Mîyarü'l-eshar*, s. 3, Ali Emiri, Ef. Ktb. No. 167.

1. *Mukaddeme-i esmâ-i lâle*;
2. *Esmâ-i lâle der vakt-i Hüdâi Mahmud Efendi*;
3. *Hüdâi Mahmud Efendi hazretlerinin zaman-ı şeriflerinden sonra yâni Avcu Sultan Mehmed Han hazretlerinin zaman-ı şeriflerinden Sultan Ahmed Han-ı sâlis hazretlerinin intihai vakitlerine değin bâzu malûm olunan lâlelerin esmâları*¹⁶.

Bunlardan birinci kısım, Nûr-ı Adn (Ebussûd Efendi yetiştirmesidir) ile başlayıp, Nûr-ı na'im, Mur-ı Osmanî, Nîze-i Osmanî, Mur-ı İshakî, Mur-ı Yusûfî, Nîze-i Yusûfî, Kızıl kırlangıç ve sâire gibi 27 adet lâleyi ihtiva etmektedir. İkinci kısımda ise, 27 isim yazılı olup devamı bulunduğu mukayyedir. Sonuncu devreye dahil lâlelerin isimleri de, alfabetik bir tasnife tâbi tutulmuş olup, ancak en mühimlerinin yazılmış olmasına rağmen, bunların dahi mikdarı bir hayli çoktur. Anlaşıyor ki, seneler ilerledikçe lâle cinslerinin adedleri de tezayüd etmekte, her ne kadar arada bâzi cinslerin inkıraz bulunduğu görülüyorsa da evvelkiler, daha sonrakilere eklenmek suretiyle, lâle neveleri günden güne artmaktadır. Diyebiliriz ki münkariz bulunanlarla beraber bütün çeşidler, XIX. asrın başında, iki bine yaklaşmaktadır. 1722—1726 seneleri arasında, yalnız İbrahim Paşa'nın damadı Kapudan-ı derya Mustafa Paşa'nın, tohumunu kendisi elde etmek suretiyle yetiştirdiği lâle mikdarı kırk dördü buluyordu¹⁷. Vezir-i âzam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın dahi bizzat altı cins lâle tohumu elde ettiğini görüyoruz¹⁸. Devrin Şeyhülislâmı da bunlardan geri kalmıyordu. Bu zatın, yâni Yenişehirli Abdullah Efendi'nin 13 nev'i lâlesi vardı¹⁹. Bunların kethüda ve mensublarının yetiştirmiş oldukları lâleler de nazar-ı itibara alınırca, lâle cinslerinin birden yükseldiği görülür.

XVIII. asrın başında, bir kısım müellifler, lâle hakkında eserler vücade getirmeğe başlıyor, devrin bâzi şâirleri de yeni yeni zuhûr eden cinsleri medh etmekten kendilerini alamıyorlardı.

¹⁶ *Takvîmü'l-kibar fi mi'yar il-ezhar*, s. 3, Ali Emiri Ef. Ktb. No. 167.

¹⁷ *Defter-i Lâlezar-ı İstanbul*, s. 1, 7, 10, 14, 19, 21, 23, 27, 29, 30/34, 36, 39, 47, 50, 54/55, 57, 59 v.dd. Ali Emiri Ef. Ktb. No. 164.

¹⁸ *Ayn. esr.*, s. 1, 31, 37, 46, 51, 78.

¹⁹ *Ayn. esr.*, s. 4, 6, 11, 32, 33, 47, 61, 64/65, 73, 79, 80/81.

Lâle meraklıları her gün bir yerde toplanıyor ve yeni açılan lâleleri isimlendirmek, onların hususiyetlerini tesbit etmekle işigal ediyorlardı. Sadrazam İbrahim Paşa dahi bâzi lâlelere isim koymaktan zevk alırdı. Bilhassa İzzet Ali Paşa, ya bir manzume veya bir beyit ile nev-zuhûr lâleleri tavsif etmişti. Bugün, bu husûsa mütedâir elimizde oldukça bol malzeme vardır. Lâlelerin isimlerini, tohumunun kimler tarafından elde edilmiş olduğunu ve eşkâlini bildiren bir çok yazmalar mevcuttur. Lâkin bu eserlerin hiç birinde, lâlelerin fiatları hakkında kayıd göremedik. Yukarıdan beri vermiş olduğumuz izahat ile, XVII ve XVIII. asırlarda, büyük bir manevî kıymeti hâiz bulunduğunu gördüğümüz lâlenin, şübhesiz maddî kıymeti de gayet fazla idi. Lâkin bu maddî kıymeti tevsik edecek bir vesika, zannımıza göre intişar etmiş değildir. Bizim görebildiğimiz, gerek yazma eserlerde, gerek matbu' kitaplarda, daima lâlenin, bilhassa XVIII. asrın ilk yarısında, çok bahalı olduğu yazılıdır. Fakat bir soğanın fiatının neden ibaret bulunduğu hakkında malûmat verilmemiştir. Ancak Küçük Çelebi-zâde İsmail Asım Efendi'nin tarihinde, 1726 senesinde lâle merakı fevkalhad arttığı ve fiatlar da alabildiğine yükseldiği için bir nârh listesinin tanzim edildiğinden bahsolunmaktadır. İsmail Asım Efendi bu hususta şunları yazıyor:

Dârü's-saltana-i İslambol lâne-i şahbaz-ı devlet ve aşîyâne-i anka-yi saltanat olmağla cây-i kibar ve me'vay-ı mukbilân-ı rûzgâr olub ekser-i büyut ve menazili hemreng-i nigâr-hane-i Çin ve hadîka-i enikaları enva'-ı şükûfe-i rengâreng ile manend-i gülşen-i herdem-bahar-ı huld-i berin olduğundan mâada iktizay-ı letafet-i âb-u hava ile ehalsinin nezâket-i tabîatleri ma'rif ve meşhur ve ekseri şükûfe-perverlik hususâ Diyâr-ı Rûm-ı cennet-rusuma ihtisas ile karin-i şöhret olan lâle-i rumî terbiyetinde mecbur olmağla ba'zuları hirid-ü furuktuna râğbet ve yaran-ü ihvan birbirlerinde bulunmayanları ihdayı beyinlerinde âdet etmişler iken Padişah-ı sitare sipah... cenâb-ı hilâfet-meâblarının Nemçe ile akd-i sulh-ı rahat-encam ve saâdetle Dârü's-saltana-i aliyyeyi makam buyurdularından sonra sadr-ı âzam ve sıhr-i ekremleri İbrahim Paşa hazretlerinin meyamin-i teâbirat-ı âsafânelerile şevket-i süleymânileri rûz-efzûn ve meâsir-i adl-ü dadlar ile memalik ve raiyetin ehvali kemâl-i emn-ü asâyişe makrûn olıcak taraf-ı âsafânelerin-

den ba'z-ı mertebe şükûfeye tevcih-i nazar-ı rağbet tertib-i ezhârî kendüsüne medar-ı maîset eden sükî-tab'an bî-insaf zümresine rûz-ı bâzâr-ı fırsat olub mukaddema bey'ü şira'larında me'lûf ve mü'tad olan kıymetlerine her sene meblâğ-ı firavan zammı ile piyâz-ı lâleyi la'l-i piyâzî bahasına çıkarmalarıyla nice erbab-ı tabîat ârzû-mend-i tahsili olduğu şükûfeleri ancak mecalis-i aliyeye-i kibarda temaşa ile kanâat iktiza etmeğin rehin-i şöret-ü intişar ve karin-i rağbet-ü iştihar olan şükûfeler isimleri ile defter ve tahrir ve ahd-i karibde hirid-ü fûrûht bulunduğu minval üzere kıymetleri takvim ve takdir olunub narh defterine kayd-ü terkîm ve ser-şükûfeciyân Şeyh Mehmed Lâlezarî ma'rifetiyle cümle şükûfecileri ihzar ve narh-ı mu'ayyeninden ziyadeye fûruhte cesaret edenlerin şükûfeleri mirîden zabt ve kendüleri bilâd-ı bâideye nefy-ü tağrib ile te'dib olunacaklarını tefhim için İstanbul kadısı Ket-hûda-zâde Mehmed Efendi'ye hitaben ferman buyruldu²⁰.

Demek oluyor ki lâle fiatlarında haddinden fazla bir yükselme vardı. Hükümet lâlelerin nev'ine göre soğanlarına resmî bir fiat koymak mecburiyetini hissetmiş ve bu işle alâkalı makamlara lâzım gelen emirleri vermişti. Fakat XVIII. asrın ilk yarısında büyük bir alâka cezbeden, adetâ bir mesele teşkil eden lâle soğanlarının fiatı ne idi? Ne yazık ki İsmail Asım Efendi dahi bu mesele üzerinde durmamış ve İstanbul halkını yakından ilgilendirdiğini gördüğümüz lâlelerin, kaç kuruşa alınıp satıldığına dair bir şey yazmamıştır. İşte bu sebebledir ki, zamanla lâlenin kıymeti meselesi hayali bir mahiyet almış ve son zamanlara doğru, Cevdet Paşa gibi bâzı müverrihlerimizin dahi, bir soğanının 500 altına satıldığını kayd ettikleri görülmüştür.

Cevdet Paşa, bu mesele hakkında, meşhur Tarihinin birinci cildinde şunları yazmaktadır:

Enva-ı lâle tekessür edüb lâle ve gül mezamini vüs'at bularak şuaraya bir büyük sermaye olmuş ve şîr-ü haylice rağbet bulmuş idi. Lâkin lâle soğanı bahaya çıkararak hatta Mahbûb tesmiye olunan lâle beş yüz altına satılmağa başlayub merakı olub da edinmeyenlere dağ-ı derûn olduğundan enva'-ı lâleye narh verilerek Mahbûb-lâlenin bin kuruşdan ziyadeye satılması yasak ol-

²⁰ Küçük Çelebi zâde İ. Asım, *Tarih*, İstanbul 1282, s. 415/16.

*muş ve bu narh maddesi düsturü'l-âmel tutulmak üzere İstanbul mahkemesinde sicille kaydedirilmiş olduğu kütüb-i tevarihde mukayyedir*²¹.

Bu hali, XX. asrın başında biraz daha mübalâğalandıran Ahmed Refik Bey ise; «*İran'ın lâle-i duhterisine İstanbul'da Mahbûb-lâle namı verildi. Bir soğanı 500 ilâ 1000 altın, Rumman-lâle de 400 altına satılmaya başlamıştı. Nihayet bu fiat çok görüldü. Mahbûb-lâle için bin kuruş narh vaz'edildi*» diyor²².

Gerek Cevdet Paşa'nın, gerek Ahmed Refik Bey'in vermiş oldukları bu malûmata bakılırsa, arada büyük bir nisbetsizliğin mevcut bulunduğu açıkça görülür. Evvelâ, bir soğanın narhdan önce 500 altına satılırken birden 1000 kuruşa düştüğünü, sonra 500 ilâ 1000 altına (ki arada beşyüz altın fark vardır) satılan Mahbûb-lâlesi soğanına, narhı müteakip 1000 kuruş fiyat konulduğunu yazıyorlar. XVIII. asrın başındaki içtimâî hayatı ve o günkü bir altının, bugünkü râyice göre kıymeti hesaplanacak olursa, bir soğanının 1000 altın etmesi tereddüde karşılanabilir. Bu rivayetin doğruluğunu isbat edecek bir vesika da ortada yoktur.

Velhasıl diyebiliriz ki, tarihimiz boyunca büyük bir ehemmiyet taşıyan lâlelerin evsafı ve yetiştiricileri ile sair hususları hakkında oldukça bol malzeme mevcut bulunmakla beraber bunların günlük rayici, maddî kıymeti üzerinde hiç durulmamış, ancak bu hususun İstanbul mahkemesi sicil defterlerinde kayıtlı olduğu *kütüb-i tevarihden* Cevdet Paşa'nın nakli vasıtasıyla bize kadar gelebilmişti. Bugün ise, İstanbul Müftülüğü arşivinde yapmış olduğumuz çalışmalar esnasında zikredilen sicil kayıtları arasında elimize lâle fiatlarını gösteren bir vesika geçmiştir ve makalemiz, Damad İbrahim Paşa'nın sadaret devrinde lâle soğanlarının fiatını, tereddüde mahal bırakmayacak surette aydınlatan işte bu 27 Şevval 1138 tarihli vesikadan istifade suretiyle hazırlanmıştır.

Mezkûr vesika, İstanbul Müftülüğü arşivinde, İstanbul Kadılığı defterlerinin ¹/₂₄ numarasında ve 28/a - 29/a varakları arasında kayıtlı bulunmaktadır. *Narh defteri* veya *Fiat defteri* isimlerini dahi alan mezkûr vesika, 27 Şevval 1138 tarihli olup, balâsında 17 Zilkade 1138 tarihli «*mucibince âmel oluna buyruldu*» sı vardır. Esas

²¹ Cevdet Paşa, *Tarih*, İstanbul, Matbaa-i Âmiri, I, s. 41.

²² Ahmed Refik, *Lâle devri*, İstanbul 1932, s. 46.

metin kısmında ise 239 adet lâle ismi kayıtlıdır. Lâleler kıymetlerine göre sıralanmış ve ilk olarak 50 kuruş değerindeki Nîze-i rummanî bu vesikada yer almıştır. Müteakiben, 40, 30, 20, 15, 10, 4, 3, 2,5, 1,5 ve 1 kuruşluk lâleler gelmektedir. Daha sonra 60, 40, 30, 20, 15, 10, 9 ve 6 akçe değerinde olanlar görülüyor. Bu fiatlar mezkûr vesikada mukayyed her lâlenin ismi altına rakam ile ve yanlarına da yazı ile yazılmıştır.

Bahis mevzuu vesikada gösterilen lâlelerin, fiatlarına göre tertib sıralarını bozmadan neşrederken, yalnız bu kadarla iktifa etmemiği ve tarihimizin en unutulmaz çiçeği hakkında muhtelif eserlerde bulabildiğimiz kayıtları, meselâ lâlelerin vasıflarına ve kimler tarafından yetiştirildiğine dair malûmuatı da ona ilâve etmeği faydalı bulduk ve bu suretle elde ettiğimiz tamamlayıcı bilgilerin me'hazlerini lâle ismiyle fiatının altında gösterdik. Yazıda görülen isimlerle fiatlar listeye âiddir ve onları takibeden izahlar ise diğer eserlerden toplamadır. Burada şunu da kaydedelim ki 1726 senesinden önce elde edilmiş ve narh listesinin sicil defterlerine geçirildiği sıralarda, daha bir hayli lâle çeşidleri mevcuddu. Bunların her ne sebebe mebni ise, narh defterine girmediğini görüyoruz.

Şimdi narh defterinin başlangıcını aynen aldıktan sonra, lâlelerin adlarına, fiatlarına ve eklediğimiz kayıtlara geçiyoruz.

İşbu defter narh defterleri yanında hıfz ve iktiza ettikçe der-kenar ve mu'ibince amel olunub hilâfına hareket olunmaktan ziyadesile ihtiraz olunmak buyruldu.

Fi. 17 Zilkade 1138

Devletlü inayetlü veliyü'n-n'am Efendimiz hazretlerinin işbu bin yüz otuz sekiz senesi Şevvalü'l-mükerreminin yirmi yedinci günü lâle-i rumî ecnasının kebirlere tâyin ve tokdim buyrdukları fiat defteridir.

Nîze-i rummânî

F. 50 Krs.

Vefalı Mehmed Bey'in 1129 (1717) da yetiştirdiği bir lâledir. *Defter-i lâlezar-ı İstanbul'da* bu lâle şöyle tavsif olunuyor:

Vasf-ı şuhî-i Nîze-i rummân

Rengi dane-i enar renginde şeffaf ve lâtif bergleri ziyade bârik ve nişteri beraberdir. Tığları sülsanî tığdır. Fitilleri siyah hurde ve tohum hanesinden balâter. Dû-rengi ağreb-i garâib nûkuş ile mülevvendir. Bâzı Ruy-i nigâr gibi; rişterleri ve kitabe ahvali zaptolunmamış (s. 36, Ali Emiri Ef. kütübhanesi, tabiiye kısmı, No. 164).

Mehmed Aşkî Efendi ise, bu lâlenin Vefalı Mustafa Bey'e âid olduğunu kaydeder ve Sağar-i cem'den ra'nadır der. Mezkûr lâle hakkında, İzzet Ali Paşa şu beyiti söylemiştir.

*Nîze-i rummânını d'il-dûz etmiş der-kenar
Galiba teshir-i mülk-i boğa azmyler behar*

(Takvîmü'l-kibar fi mi'yar il-ezhar, s. 140, aynı kütübhanesi, No. 165).

Sahib-kıran

F. 40 Krs.

Osman Efendi'nin²³ yetiştirdiği bu lâle hakkında, *Defter-i lâlezar-ı İstanbul* adlı risalede şu malûmat vardır:

Behçet-i ikbal-i hurşid-efser-i Sâhib-kıran

Rengi turuncuya mâil ünnâbi. Dû-rengi nebâtî ve kırmızı ile televvün eder. Bergleri bârik ve beraber, tığları zîr-i miyanından keşide, fitilleri neftiye karib siyah, pâyin kibritî ve bi-bün ve bi-kitabedir ve gayetülgaye hoş-endam ve dîl-âramdır (s. 51, Ali

²³ Hoca-zâde diye şöhret bulan Seyyid Osman Efendi, 1103 (1691-92), 1110 (1693-99) senelerinde iki defa Anadolu kazaşkerliği mevkiini işgal etmiş bir zat idi. Şehremlî emîrî hatîbi Elhac Mehmed bin Ahmed Efendi'ye nazaran, çiçeğe çok meraklı olup gayet fazla lâle soğanı yetiştirmişti. Bilhassa merhum Yıldız zâde Mehmed Efendi'nin tohumlarını ve namdar çiçeklerini alarak kendi bahçesinde yetiştirmiştir (Bk. *Netayicü'l ezhar*, s. 68, Ali Emiri, tabiiye kısmı, No. 162; Mehmed Şem'i, *Esmar ü't-tevarih*, İstanbul 1295, s. 181).

Emiri, tabiiye kısmı, No. 164). Aynı lüle, Mehmed Aşkı Efendi'nin *Mi'yarü'l-ezhar*'ında da yazılıdır. (Bk. s. 91, Ali Emiri, tabiiye kısmı No. 165).

Gül-riz

F. 30 Krş.

1136 (1724) senesinde Berber Hacı Ahmed Efendi tarafından elde edilmiştir. Bu lüle hakkında *Defter-i lülezar-ı İstanbul*'da şu kayıtlara tesadüf ediyoruz.

Vasf-ı rengin şemâil-i Gül-riz

«Yek-rengi açık lâ'l-i nebatî ile bulanmış, bergleri hançeriden ince nişteri ve fevkalhad bârik ve beraber ve ser-endaz ve ser-bülend ve ser-tiz ve iç bergleri bîrun berglerin tecavüz etmiş, fitilleri hurde sarı ve berglerinin uçlarında cüz'î nebatî ağarma alâmeti nûmayandır. Dû-rengi hâlinde şükûfe berglerinde tulânî mevce-i ebrî müşahade olunub ve sebz bergleri navdânî koyu nef-tidir. Velhâsıl letâif-i evsaf-ı hüsnü çok ve sânisî yoktur.

Görmedi mislini hiç nâdire-bûnyan-ı zaman

(s. 71, Ali Emiri Ef. kütübhanesi, tabiiye kısmı, No. 164)

Pençe-i berber

F. 30 Krş.

Tedkik ettiğimiz lüle risaleleri içinde, Pençe-i berber isimli bir lüleye tesadüf edemedik. Ancak *Defter-i lülezar-ı İstanbul*'da, Pençe-i Selman isimli bir lüle vardır ki bunun tohumunu ilk elde eden Berber Elhac Ahmed Efendi'dir. Ashabdan Selman Farsî, ananeye nazaran berberler piri olduğuna göre Pençe-i berber'in bu Pençe-i Selman olması kuvvet'e muhtemeldir. Belki bilâhîre Pençe-i berber, Pençe-i selman'a tahavvül etmiştir. Pençe-i Selman'ın ise, *Yek-rengi ra'na gül-rengtir. Bün beyaz, fitilleri sarı, tohumundan balâ, yaprakları ince ve beraber, tiğları zir-i miyanından keşide, dû-rengi cevizi ve beyaz ile döner ve yeşil yaprakları olukludur* (*Defter-i lülezar-ı İstanbul*, s. 10, adı geçen yer).

Vâlâ-şan

F. 30 Krş.

Bunu meşhur lülezarî Şeyh Efendi²⁴ yetiştirmiştir. *Rengi nar çiçeğine mâil aldır. Yaprakları badamî, birbirine mûsavi, ince ve ser-tiz olup tiğleri sülânî tiğdir. Bün nebatî ve haricinden dahi peyveste nebatî, fitilleri sarı, tohum hanesinden yüksek, riş-teleri nebatî, letofet, nezaket ve kavâid-i hüsn-ü behçet üzredir. Âli-şan'a muadil olmakla Vâlâ-şan tesmiye olunmuştur* (*Defter-i lülezar-ı İstanbul*, s. 100, adı geçen yer).

Mir'at-ı berber

F. 20 Krş.

Defter-i lülezar-ı İstanbul'da Mir'at-ı cihan, Mir'at-ı halim, Mir'at-ı ruh, Mir'at-ı selmanî, Mir'at-ı mücellâ, Mir'at-ı musaffa, ve Mehmed Aşkı Efendi'nin *Mi'yarü'l-ezhar*'ında, Mir'at-ı nur Mir'at-ı sîm, Mir'at-ı kudret, Mir'at-ı elmas gibi bir çok lüleler mukayyed-dir. Fakat bunlar arasında Mir'at-ı berber diye bir isim yoktur. Ancak Mir'at-ı selmanî'nin tohumunu elde eden, berber Elhac Ahmed Efendi olmasına bakılırsa Mir'at-ı berber'in, Mir'at-ı selmanî'den başka bir şey olmadığına hüküm edilebilir.

Mir'at-ı selmanî'nin evsafına gelince:

«Bün ziyade sepid, bi-kitabedir ve bi-bündür. Fitileleri sarı ve sebz bergleri açık yeşil ve tulânisine ebrîdir. Pençenin sebz berg-leri navdânîdir» (s. 78, aynı yer. No. 164; s. 112, Ali Emiri, ta-biiye kısmı, No. 166).

Vahid

F. 20 Krş.

Neş'e-i can-fezay-ı câm-ı vahid

Yek-rengi koyu ayoa gülü, dû-rengi döndükte rengiyle ve gâh beyaz ile döner, bün ve endam Sâgar-i lâ'lîn ve Şûr-efgen etva-rındadır. Fitileleri siyah ve tohumundan kıtsadır. Pâyin beyaz ve kitabesiz, yaprakları beraber ve ince olub hayâl ender hayâl, dı-

²⁴ Sultan Ahmed III. ve damadı Nevşehir'li İbrahim Paşa devri ser-şükûfe-cisi Lülezarî Mehmed Efendi'dir. Çiçekler hakkında bir de risalesi vardır. Meselâ bk. Ali Emiri Efendi kütübhanesi, tabiiye kısmı, No. 174).

şarı tarafından iç yapraklarının pâyinde renginden nokta misâl nişaneleri olduğu dışarısından dahi hiss olunur. Tiğleri selâse-i erbai tiğdir. Riştelere beyaz, bün dib tutmada Şehinşâhî gibi kusurlu değildir. İnceliği nazûkânedir ve ilk def'a bunun tohumunu elde eden Birader-zâde'dir (Defter-i lâlezar-ı İstanbul, s. 98-99, Ali Emiri Ef. Ktb., tabiiye kısmı, No. 164).

Bu lâle için İzzet Paşa şu beyti söylemiştir.

Âlemlere mekâmilini eylemiş mezîd
Zatın ede mastaba-i gülzarda Vahid

(Mehmed Aşkı, *Mi'yarü'l-ezhar*, s. 147, aynı yer, No. 165).

Şive-engiz

F. 20 Krş.

Lâlezarî Şeyh Mehmed Efendi'nin tohumudur. 1723 senesinde elde edilmiştir. *Yek-rengi haşhaş ve leylâkî arasındadır. Dû-rengi ala mâil gülrengtir. Bergleri gayetülgaye bârik ve beraber ve ser-bülend, tiğleri selâse-i erbai tiğ keşide rub'u kitabedir. Kitabeleri çifte lâjoerdi, tulânî, bîrunundan mahsûs, fitileleri mor, bülend, tohumundan ber-ter, riştelere balâsı rengin açık nebatî... bün Vâlâşan endamında, metanet ve letafet üzre...* (Defter-i lâlezar-ı İstanbul, s. 50, aynı yer).

Sâgar-i lâ'lin

F. 15 Krş.

11 Nisan 1720 tarihinde Lâlezarî Şeyh Mehmed Efendi tarafından elde edilen bu lâlenin hususiyeti, *Defter-i lâlezar-ı İstanbul'da* şöyle târif olunmaktadır :

Yek-rengi açık lâ'lin, bergleri bârik ve beraber, tiğleri zîr-i miyanından keşide, bün bîrunundan, dib beyaz derunundan, dib ve kitabe nebatî, kitabeleri hâriç berglerinde hafî fındıkî tahrirli nûmayan ve mahsûs, fitilleri siyah ve tohum hanesinden kütahdır. Endam vadisinde ve dib tutmada Pabuçcu ve Gülşen-efruz ref tarında ve metanet üzredir.... Kendine mahsus etvar-ı pesendidesi olup müselles' üş-şekildir (s. 40, Ali Emiri, tabiiye kısmı, No. 164)

Mezkûr lâle için İzzet Paşa'nın şu beyti söylediğini görürüz :

Gülzare gelse şeyh riyâsı şikest olur
Bir kerre görse Sâgar-i lâ'lin'i mest olur

(Mehmed Aşkı, *Mi'yarü'l-ezhar*, s. 78, Ali Emiri, tabiiye kısmı, No. 165).

Âlî-tebar

F. 15 Krş.

Bu dahi Şeyh Mehmed Efendi tarafından yetiştirilmiştir. Narh listesinin tanzim olunduğu sırada, oldukça kıymetli lâleler miyanında bulunan Âlî-tebar'ın, *yek-rengi koyu ayva gülü, tiğleri zîr-i miyanından keşide, yaprakları badamî ve beraber, yüksek ve ser-tiz, fitileleri mor, tohum hanesinden, riştelere nebatî, kitabeleri iki kattır. Bâlâsı koyu mavi ve iç katı nebatî tahrirli olup kitabe-i mezbur serv şeklinde ve haricinden dahi nebatî ve kitabeleri hiss olunur vaziyettedir.* (Defter-i lâlezar-ı İstanbul, s. 55, aynı yer).

Turuncî-i Şeyh

F. 15 Krş.

Defter-i lâlezar-ı İstanbul'da, Şeyh Mehmed Efendi'nin yetiştirdiği iki turuncu lâle görülmektedir. Bunlardan biri Turuncî-i müferrah diğeri ise Turuncî-i sagîr'dir. Birincisi hakkında *«tohumu İshak Efendi'nin sahib-i zaman târif ettiği lâledir»* diye bir kayıt mevcut olup, ikincisi de şöyle tavsif edilmektedir: *1735 senesinde zuhûr eden asârındandır. Evsaf-ı ârâyîş-i kâlây-ı hüsnü, bergleri badamî, bülend ve beraber ve ziyade ser-tiz ve mücellâ, tiğleri miyanından keşide, fitiller ziyade nebatî, riştelere altun sarısı safrâ-ı fâki mefhumu üzere, üç bîrun berglerinde sarı nim kitabeler mahsûsdır (adı geçen eser, s. 18, Ali Emiri, tabiiye kısmı No. 164)*

Turuncî-i berber

F. 15 Krş.

Defter-i lâlezar-ı İstanbul'da ve tedkik ettiğimiz diğere lâle risalelerinde müteaddid turuncular bulunmaktadır. Ancak bunlar-

dan biri, Turuncî-i lâtif ismini almakta ve bu lâlenin soğanını elde eden şahsın da, Berber Hacı Ahmed Efendi olduğu kaydedilmektedir. Bu sebeble narh defterindeki Turuncî-i berber'in, bilâhîre Turuncî-i lâtif ismini almış olması kuvvetle muhtemeldir (Bk., *adı geçen eser*, s. 18, aynı kütübhane).

İşve-baz

F. 15 Krş.

Birisi Süleyman Ağa'nın²⁵ diğeri İmam Salih²⁶ Efendi'nin olmak üzere iki aded İşve-baz isimli lâle vardır. Bunlardan Süleyman Ağa'nın İşve-baz'ı hakkında *Defter-i lâlezar-ı İstanbul*'da şunlar yazılıdır:

Behçet-i Gülçin-i hüsn-i İşve-baz

Yek-rengi ala mâil gülgûnl, dü-rengi beyaz ve ceviz ile döner. Bergleri bârik ve beraber, kitabeleri hafî mavidir. Tiğleri zir-i miyanından keşide, fitileleri siyah... (s. 58, aynı yer).

Ferah-efza

F. 15 Krş.

Süleyman Ağa'nın yetiştirdiği bir lâledir. *Yek-rengi gayet koyu ayva gülü, dü-rengi kendi renginin cüz'i koyusu ve beyaz ile döner, bün beyaz ve yaprakları hançeri, beraber ve ince, kitabeleri her yaprağında mavi, nim çifte fitilleri mor ve tohumıyla beraber, endamı Gülşen-efruz'a benzer, tiğleri Pabuçcu'ya dahi müşabihtir (Defter-i lâlezar-ı İstanbul, s. 61, aynı yer).*

²⁵ XVII. asrın sonları ile XVIII. inci asrın ilk yarısında Süleyman isimli dört şüküfeciye tesadüf ediyoruz. Bunlardan biri yalnız çiçek ticareti yapan uzun Süleyman, diğeri Sandal bedestanı Kethüdası olan Süleyman, üçüncüsü Sinan Paşa-zâde Süleyman, nihayet dördüncüsü ise Turnacı-başı olup, 1683 senesinde Avusturya seferinden dönerken Estergon civarında katlolunan Süleyman Ağa'dır (Bk. Mehmed bin Ahmed, *Netayicü'l-ehzar*, s. 11, 48 ve 50 Ali Emiri tabiiye kısmı, No. 162).

²⁶ Fındıklı civarındaki cami'in imamı olup, 1683-84 senelerinde ancak Salih diye bir tek lâlesi bulunan çiçek meraklılarından; XVIII. asrın başında ise bir çok lâle yetiştirmiştir (Mehmed bin Ahmed, *Netayicü'l-ehzar*, s. 58, Ali Emiri, tabiiye kısmı, No. 162).

Gülşen-efruz

F. 15 Krş.

Bu lâle Bedestan Kethüdası Süleyman Ağa'nındır ve 1133 (1721)de yetiştirmiştir. *Yek-rengi koyu gül-reng, dü-rengi döndükde rengi koyulanub beyaz ile döner. Bün, beyaz ve ince, yaprakları hançeri ve beraber, kitabesi leylâkiye mâildir. Fitileleri, tiğleri, rişleleri girift, bün, dib tutmada Ferah-efza'ya mugayır olub arada büyük fark vardır.*

Defter-i lâlezar-ı İstanbul'a göre, «Süleyman Ağa'nın ceride-sinde rengi açık cevizî yolundadır ve kitabesi mordur» diye kayıtlıdır. Ayrıca bir de Hacı Musa'nın 1137 (1724/25) de elde ettiği, yek-rengi cevizîye mâil gül-reng, Gülşen-efruz'u vardır (*Defter-i lâlezar-ı İstanbul*, s. 71-72, aynı yer).

Feyz-i Huda

F. 15 Krş.

Osman Efendi'nin yetiştirdiği tohumdandır. *Yek-rengi gülrengtir. Dü-rengi beyaz ile döner, yaprakları ince ve beraber, pâyin beyaz-ı sahîh, tiğleri miyanından keşide, fitilleri sarı ve kitablesizdir. Endamı Pabuçcu reftarındadır.*

Osman Efendi'nin ayrıca birde Feyz-i Huda müşabihi vardır (Bk. *Defter-i lâlezar-ı İstanbul*, s. 64, aynı yer).

Şevk-bahş

F. 15 Krş.

Bu dahi Osman Efendi tarafından yetiştirilmiş bir lâledir ve *yek-rengi ateşi tiğleri miyanından keşide, yaprakları ince ve beraber, fitileleri mordur. Döndükte açık nebatî ile döner. Kitabeleri lâjverdi ve haricinden hiss olunur. Pâyin zerdîdir. (Defter-i lâlezar-ı İstanbul, s. 49, aynı kütübhane).*

Ayrıca bir de Hacı Molla'nın Şevk-bahş müşabihi vardır (*ayn. esr.*, s. 49).

Âli-şan

F. 15 Krş.

Bu lâlenin tohumunu Berber Hacı Ahmed Efendi elde etmiştir. *Defter-i lâlezar-ı İstanbul* adlı risalede ta'rifi şöyledir:

«Yek-rengi turuncuya ve nev'ema istakozîye mâil, zîbâsı şeffaf

aldır, hoş kumaş. Dü-rengi kendi rengi ve nebatî iledir, bergleri gayetülgaye bârik ve beraber ve ser-âmed ve tulânî ve badamîdir. Bün altın sarısı rengine karib ve nebatî... fitilleri sarı ve tohum gagesinden dü-bâlâ ve tohumu hurdedir. Bi-kitabedir, rişteleri tiğleri rub'î kitabe mahallin çevirub selâse-i erbai tiğ keşidedir. Lâkin döndükte tiğleri nısfından keşide olur ve yeşil sakları mücellâdır. Halet-i keşide bünde bir tulânî çekmece vardır ki kendüye mahsustur ve yek-rengi ra'nadır.

Cihan bezmin seraser sâgar-i yekrengi mest eyler
(s. 56, aynı kütübhaneye).

Subh-ı bahar

F. 10 Krş.

Sandal Bedestanı Kethüdası Süleyman Ağa'nın tohumudur. 1133 (1721) de elde etmiştir. Süleyman Ağa'nın defterindeki kayda göre, rengi açık kibritî ve sâir şüküfe-perveran müzakerelerinde açık nebatî reng beyazdır. Bün Nize-i gül-gün dıblıdır. Bergleri beraber ve bârik, fitilleri sarı, endam ve harekâtı ekseriya ince ve bâlâ gelir, bihemtardır (Defter-i lâlezar-ı İstanbul, s. 51, aynı kütübhaneye). İzzet Paşa mezkûr lâle için şu beyti söylemiştir:

Mah-ı cûdudur şebistane veren germiyeti
Mihri rugindir açan subh-ı bahar-ı devleti

(Mehmed Aşkî Efendi, *Mi'yarü'l-ezhar*, s. 91, Ali Emiri Ef. Ktb., tabiiye kısmı, No. 165).

Âlem-zîb

F. 10 Krş.

Mehmed Aşkî Efendi'ye nazaran, Aziz Mahmud Hüdâî Efendi asrında meydana çıkmıştır. Lâkin kimin tarafından yetiştirildiği hakkında hiç bir kayda tesadüf edilemedi. Ancak Sultan Ahmed III. devrinde dahi ehemmiyetini kaybetmediği görülmektedir. (Bk. *Takvimü'l-kibar fi mi'garî'l-ezhar*, s. 8, Ali Emiri Ef. Ktb., tabiiye kısmı, No. 165).

Defter-i lâlezar-ı İstanbul adlı risalede ise iki tane Âlem-zîb isimli lâle vardır. Bunlardan biri Kara Osman Paşa'nın diğeri ise Üsküdarî Mahmud Efendi'nindir. Fakat hangisine ait olduğu belli olmamakla ancak birinin evsafı ta'rif edilmiştir.

Vasf-ı rengin kumaş ı Alem-zîb

Dü-rengi leylâkî, cevizi ve nebatî ile mülevvendir. Bergleri bârik ve beraber ve hançeri, tiğleri zir-i miyanından ber-keşide, sülâsına karib nim kitabeleri lâjverdî, mihrab gibi, şeş berginde celi ve derunları beyaz, bün, beyaz, fitilleri mor hurde, rişteleri bâlâsı fitili ile rengin ve esfeli beyaz, endam ve letafette Pabuçcu yolunda (*Defter-i lâlezar-ı İstanbul*, s. 5 -57).

Şeh-per

F. 10 Krş.

Defter-i lâlezar-ı İstanbul'da hernekadar Şeh-per isimli bir lâle yoksa da, Şeh-per-i şeyda ve Şeh-per-i hüma diye biri İmam Salih Efendi'nin diğeri Ali Çelebi'nin olmak üzere iki lâle vardır. Bunlardan Ali Çelebi tâbi-i Çelebi Efendi'nin Şeh-per-i hüma'sı şöyle tavsif olunuyor.

Yek-rengi Şevk'den koyu akşam güneşi tâbir olunan levne müşabihtir. Bün kibritî, fitilleri siyaha karib mor ve bergleri bârik ve beraber, tiğleri nısfındadır. Dü-rengi ayva gülü ve nebatî ile dönüb lâ'li süstler gösterir. Lâkin berglerinde bir miktar infikâk gösterir (s. 49, Ali Emiri, tabiiye kısmı, No. 164).

Ayrıca birde, Şeh-per-i tâvus ismile müsemma, Atıf-zâde Ömer Efendi'nin, 1170 (1756/57) senesinde yetiştirdiği mor fitilli, koyu leylâkî, beyaz ile mülevven, metin ve mücellâ, edibü'l-eda bir lâlesi vardır. Re'fet Efendi mezkûr lâle için şu beyti söylemiştir.

Çemende Şeh-per-i tâvus olunca cilve-nüma
O demde neş'e-i dūnbâle-dâr olur peyda

(Mehmed Aşkî, *Mi'yarü'l-ezhar*, s. 89, Ali Emiri Ef. kütübhanesi, No. 165).

Gülşen-zîver

F. 10 Krş.

Kavukçu²⁷ ya âid olan bu lâle hakkında, *Defter-i lâlezar-ı İstanbul*'da şu kayda tesadüf ediyoruz:

²⁷ Mehmed bin Ahmed Efendi'nin, şüküfecilerin hâl tercümelerine dâir olan *Netayicü'l-ezhar* isimli eserinde, iki tane Kavukçu namıyla maruf çiçekçi vardır. Bunlardan biri Arslan-zâde Kavukçu Mehmed Çelebi olup, Sultan Bayezid camii.

Vasf-ı ârâyiş-i Gülşen-zîver

Ba'de vefat tohumlarından şükûfte ve oğlu Çelebi Hacı Mol-la'nın bahçesine getürüb erbab-ı şükûfeye gösterdiği lâledir. Halîya bir bigâne ye'dinde şuyû bulmuşdur. Yek-rengi leylâkiye mâil, bün gek-renginde dib beyaz-ı sahih, fitilleri hurde ve çividi moru ve tohum hanesinden bâlâca ve tohumu zaîf ve kütah ve rişteleri beyaz bergleri badamî ve beraber ve bârik, bi-kitabedir. Tiğleri miyanından keşide, pâyin enderunu beyaz ve beyazlığı taşra berglerinde kalil ve iç berglerinde kesir. Dû-rengi döndükde rengi koyu benefşe ve ziyade beyaz ile döner ve berglerinin hâricinde hafî saye-veş..... mahsus ve müşaheddîr (s. 72, aynı yer).

Zevk-bahş

F. 10 Krş.

Defter-i lâlezar-ı İstanbul risalesine nazaran iki tane Zevk-bahş isimli lâle mevcut olup, bunlardan biri İmam Salih, diğeri ise Hacı İsmail Efendi'nindir²⁸. İmam Salih Efendi'nin tohumundan açılan lâle, mezkûr eserde şöyle tavsif olunmaktadır: *Yek-rengi ayva gülü, dü-rengi kırmızı ve beyaz ile mülevven, bergleri hançerî ve ser-tiz ve bârik cüz'i râkıs... tiğleri zir-i miyanından keşide... fitileler mor ve tohumıyla beraber, kitabeleri tulânî lâjverdi, rişteleri fitili ile yek-reng, bün ince, bir mikdar miyanından şike midir* (s. 83, aynı yer).

müezzinliğini yapmış ve 1102 (1692) senesinde vefat etmiştir. Diğeri ise, ülema-dan meşhur mevlid-han, Kavukçu İbrahim Çelebidir ve 1696-1697 senelerinde bir hayli rûmî lâle yetiştirmiştir (bk. *adı geç. esr.* s. 85, 87).

Defter-i lâlezar-ı İstanbul'dan, ayrıca bir de, Tarsuslu Kavukçu (Şakir?) Efendi'nin bir hayli lâle elde etmiş olduğunu öğreniyoruz. (Bk. *adı geçen eser*, Ali Emiri, tabiiye kısmı, No. 165).

²⁸ Defter-i lâlezar-ı İstanbul'da, bir çok lâle tohumları yetiştirdiğini gördüğümüz Hacı İsmail Efendi'nin, bazı sahifelerde Kayseriyeli olduğunu bildiren kayıtlardan başka hayatı hakkında birşey yoktur. *Netayicü'l-ezhar*'da ise XVIII. asrın başında yaşıyan, iki çiçekei İsmail Efendi görmekteyiz. Bunlardan biri Yeniçeri Efendiliğinden mütekaid, divan defterdarlığı kâtipliğinde bulunan İsmail Efendi, diğeri de, *Kudve-i kâtiban-ı dergâh-ı âlt, sıdk-u sadakatte veli, muhibbi fakara ve deroşan, kerem ve lutfile zışan, hüsn-i muâmele ile meşhur, nutuk-u mükâleme ile mezbûr deroş nehad ve ser-halife-i kâtiban-ı Yeniçeriyân İsmail Efendi* dir (Bk. s. 12, Ali Emiri, tabiiye kısmı, No. 162).

Ayrıca birde kaymakam Ömer Paşa'nın musahibi, Tiryaki a'ree İsmail Çelebi vardır ki 1107 (1695-96) senesinde vefat etmiştir (Bk. *ayn. esr.*, s. 23).

Baha-pîray-i İsmail

F. 10 Krş.

İki tane Baha-pîra isimli lâle vardır. Birini İmam-zâde Aksarayî, diğeri İmam Salih Efendi elde etmiştir. Bu lâle ise, isminden de anlaşılacağı veçhile, İsmail Efendi'ye âid olduğu için, Salih Efendi isimli birine âid bulunması muhtemel değildir. Bu takdirde, şayed Aksaraylı İmam-zâde'nin ismi İsmail Efendi ise, ona âid olması gerekir. Ayrıca, İmam Salih Efendi ile İmam-zâde'den hangisinin lâlesine âid olduğu belli olmamakla beraber, bunlardan birinin tavsifi için bk. *Defter-i lâlezar-ı İstanbul*, s. 11, aynı ktb.

Cilve-riz

F. 10 Krş.

Defter-i lâlezar-ı İstanbul adlı, lâlelerin isim ve tavsifini hâvi risalede biri İmam Salih Efendi'nin diğeri Şeyh Mehmed Efendi'nin olmak üzere iki aded Cilve-riz mevcuttur. Bunlardan Şeyh Efendi'nin Cilve-riz'i hakkında şunlar yazılıdır:

1136 senesinde serlevha-i vâlây-ı lâlezarda Cilve-riz-i zuhur oldukça evsaf ve hüsn-i letafeti nüviştedir. Yek-rengi haşaşa karib koyu cevizi, gayet-i letafet üzere ve mücellâdır. Dû-rengi fişne reng ile reng-âmez, bün beyaz-ı sahih, kitabeleri şeş berginde hâlis lâjverdi ve bülend ve celi ve sanaveri ve taşradan mahsûs, bergleri badamî ve gayetülgaye bârik ve beraber ve ser-tiz fitil koyu mor ve tohumundan kütah ve gâh beraber bulunur, rişteleri hemvare sefid, tiğleri nisfından ziyade sülсанı mertebe keşidedir. Endamda Tab-âver dıblidir (adı geçen eser, s. 20, aynı kütübhane).

Mehmed Aşkî Efendi ise, *Mi'yarü'l-ezhar* isimli risalesinde, sadece, sarı fitilli, İşve-gir'e benzer, turuncu başlıklı, meşhur kütübhane sahibi Veliyyüddin Efendi'ye mahsus olan bir Cilve-riz'den bahisle, diğeri hakkında hiç birşey yazmaz (bk. s. 40, Ali Emiri, tabiiye kısmı, No. 165).

İlâve

F. 10 Krş.

Şeyh Mehmed Efendi tohumu olan bu lâlenin, *Defter-i lâlezar-ı İstanbul*'a nazaran esas ismi İlâve-i bahar'dır ve 1136 (1724) senesinde zuhur ettikte ismini Sadrâzam Damad İbrahim Paşa koymuştur. Mezkûr eserde evsafı hakkında şunlar yazılıdır.

Gûş et beyan-ı vasf-ı İlâve bahardır

Dü-rengi ala mâil turuncu ve kibritî ile televvün eder. Kitabeleri koyu kibritî, bün birunundan, hâlis kibritî, fitilleri bâlâ ve açık kibritî ve tohumundan ber-ter, rişterleri altın sarısı, bergleri badamî ve gayetülgaye bârik ve beraber, tiğleri sül-sanî tiğdir. Bi'l-ittifak endam ve letafette Âlî-şân'a muadildir. Sermaye-bahş-ı âlem-i bağ-u bahardır (s. 59-60, aynı kütübhane).

Şu'le-riz

F. 10 Krş.

Bu dahi Şeyh Mehmed Efendi'nin tohumudur ve *Defter-i lâlezar-ı İstanbul*'da şöyle tavsif olunmaktadır. *Dü-rengi koyu cevizi ve beyaz ile mülevven, bün ince ve sefid, bergleri badamî ve beraber ve bârik, tiğleri zir-i miyanından keşide, bi-kitabedir. Fitileleri benefşe moru, tohum hanesinden ber-ter, rişterleri ziyade beyaz (s. 47, ayn. esr).*

Beyaz-ı Perviz

F. 4 Krş.

Defter-i lâlezar-ı İstanbul risalesinde iki tane Beyaz-ı Perviz vardır. Her ikisini de Abdülkerim Efendi isminde bir zat yetiştirmiştir. Lâkin bu iki lâlenin evsafı hakkında hiç bir kayıd yoktur (Bk. s. 12, aynı yer).

Abdülkerim Efendi'nin şahsiyeti hakkında da birşey bulunamamıştır. Ancak, *Netayicü'l-ezhar*'da, 1098 (1687) de vefat eden Eyyublu şükûfe-perverandan bir Abdülkerim Çelebi bulunmaktadır (Bk. s. 72, *adı geçen eser*, Ali Emiri Ef., tabiiye Ksm. No. 162).

Zişan

F. 4 Krş.

Zişan isimli, biri şeyhülislâm Yenişehirli Abdullah Efendi'nin, diğeri de Perviz-zâde'nin olmak üzere iki lâle vardır. Ayrıca bir de Şeyh Mehmed Efendi'nin Zişan-müşabihi bulunmaktadır. Fakat ancak bunlardan Perviz-zâde'nin ki hakkında *Defter-i lâlezar-ı İstanbul*'da şu izahat mevcuttur:

*Letafetten görünmez afitab hüsn-i rahşanı
Çemen sadrın şerefyab eylemiş seyr eyle Zişan'ı*

Vasf-ı hüsn-i harekât-ı Zişan

*İbtida Safiye Sultan-zâde'de zuhur eden lâledir ki Arif Efendi tesmiye etmişti ki dü-rengi koyu gül-pembe ve beyaz ile mülevvendir. Yek-rengi şeffafdır. Bergleri hançeri ve bârik ve tir-enduz ve ser-tiz, cüz'i nakısdır. Bün nebatîye mâil sül-sanî tiğdir.... Fitili gayet sigah, tohum hanesiyle beraber, rişterleri beyaz, kitabeleri hafî lâjverdi, endam letafet üzere Tab-âver yolunda olduğu... defter-i dilde nüviştendir. Arif Efendi Şevk-engiz tesmiye etmişti. Lâkin bâzı erbab-ı şükûfe Perviz-zâde'nin tohumu olduğuna zahibdir (*adı geçen eser*, s. 32, aynı yer).*

Bedr-i rahşende

F. 3 Krş.

Bu lâlenin tohumu İshak-zâde tarafından elde edilmiştir. (Bk. *Defter-i lâlezar-ı İstanbul*, s. 8, Ali Emiri, tabiiye kısmı, No. 164)

Hur-peyker

F. 3 Krş.

1725-1726 senelerinde muhtelif cins lâleler yetiştirmiş olan Hacı İsmail Efendi'nin tohumudur (*Defter-i lâlezar-ı İstanbul*, s. 23, aynı yer).

Hulâsa

F. 3 Krş.

Tedkik ettiğimiz lâle risaleleri arasında her-nekadar Hulâsa isimli bir lâleye tesadüf olunamadı ise de, *Defter-i lâlezar-ı İstanbul*'da, iki adet Hulâsatü'l-ezhar unvanlı lâle vardır. Bunlardan birini Kavukçu'nun oğlu Hacı Molla, diğeri ise, 1726 tarihlerinde müteaddid lâleler yetiştirmiş bulunan Şeyh Mehmed Efendi elde etmiştir. Şeyh Efendi'nin bu lâlesi Hulâsa-i şeyh ismini de almakta ve şöyle tavsif edilmektedir:

«Yek-rengi ayva gülü, bergleri bârik ve beraber, tiğleri zir-i miyanından keşide, fitiller üzerlerinde sigaktır ve tohum kadından kütah, rişterleri beyaz, bâlâsı rengin kitabeleri hafî mavî çiftedir ve üç berginde kitabe gibi noktalar birunundan mahsûsdür (s. 25, Ali Emiri, tabiiye kısmı, No. 164).

Mehmed Aşkî Efendi'de *Mi'garü'l-ezhar*'ında, biri Elhac Hü-

seyin Efendi'ye âid bulunan Hulâsa-i zer, diğeri Bandırmalı-zâde Seyyid Atâullah Efendi'nin yetiştirdiği Hulâsa-i elmas ve Çavuş-zâde Osman Efendi'nin Hulâsa-i yakut'ı olmak üzere üç lâleden daha bahsediyor. (Bk. s. 49-50, Ali Emiri, tabiiye kısmı, No. 165 ve 167).

Âlem-firib

F. 8 Krş.

Şeyh Mehmed Efendi tohumudur. Rengi koyu gül-reng, yaprakları badamî ince ve beraber, ser-bülend, tiğleri sülşanına karibdir. Bün ince ve begaz, kitabeleri celî, çifte ve hemvare altı yaprağında lâjverdî ve çifte kitabe arasında beyazla müzeyyen ve hariçten hiss olunur, fitileleri benefşe ve tohumundan yüksek, rişterleri tohumıyla hem-rengdir (Defter-i lâlezar-ı İstanbul, s. 56, aynı yer).

Sun'-ı Hak

F. 2,5 Krş.

Bostanî Mustafa Efendi'nin tohumu olan bu lâlenin tavsifi hakkında, *Defter-i lâlezar-ı İstanbul* risalesinde bir kayıt görmedik (s. 53, aynı yer).

Ferah-engiz

F. 2,5 Krş.

Bu namda, *Defter-i lâlezar-ı İstanbul*'da iki aded lâle görülmektedir. Bunlardan biri Fındıklılı Hüseyin Çelebi'ye diğeri ise, Üsküdarlı Hacı Ömer Câbi Efendi'ye âiddir. Mezkûr risalede Hüseyin Çelebi'nin lâlesi şöyle tavsif olunuyor.

Burak (?) ۳۱. [Beşiktaşlı bir çiçekçi] Ser-firaz'ından açık koyu haşhaş, pâyin beyaz, bergleri hançerî ve bârik ve beraber, kitabesi şeş berginde koyu benefşe, fitileleri koyu kahverengidir. Saki nev'a kırmızıdır.

Hacı Ömer Efendi'nin lâlesi hakkında ise şunlar yazılıdır:

Dü-rengi sürh ve nebatî ile mülevven, bergleri badamî ve hançerî miyanında müsterek ve beraber ve bârik, tiğleri balâ-yı nîminden keşide, fitileleri siyah tohum hanesiyle beraber ve bi-kitabedir (s. 61, Ali Emiri, tabiiye kısmı, No. 164).

Ömer Efendi'nin bu lâlesi, Mehmed Aşkî Efendi'nin *Mi'yarü'l-*

ezhar'ında da kayıtlı olup, İzzet Paşa Ferah-engiz için şu beyti söylemiştir:

*Husrev-i zattın eden râiz-i şebdîz-i cihan
Eylemiş nam-ı şerifin Ferah-engiz cihan*

(s. 109, Ali Emiri Ef. kütübhanesi, tabiiye kısmı, No. 165).

Ruh-perver

F. 2,5 Krş.

Tabib Mehmed Aşkî Efendi, bu lâlenin, Aziz Mahmud Hüdâî Efendi devrinde yetiştirdiğini kaydediyor (Bk. *adı geçen eser*, s. 8, aynı kütübhanesi). *Defter-i lâlezar-ı İstanbul*'da ise, tohumunu ilk def'a Osman Efendi'nin elde ettiği yazılıdır (Bk. s. 35, aynı yer).

Bu lâlenin mezkûr esere göre tavsifi şöyledir:

Yek-rengi kırmızı envaından unnâbî, dü-rengi nebatî ve renginin koyusu ile döner, bergleri hançerî ve bârik, taşraları içlerinden diraz ve efzun, kitabeleri siyaha karib nefsi ve birünî berglerinde celîdir. Pâyin dib rengi sarıdır (aynı sahife).

Tâb-âver

F. 2,5 Krş.

Tabib Mehmed Aşkî Efendi, lâleler hakkında yazdığı *Takvimü'l-kibar fi mi'yarü'l-ezhar* adlı eserinde bu lâlenin Aziz Mahmud Hüdâî Efendi asrında elde edildiğini yazmaktadır (Bk. s. 8, adı geçen kütübhanesi). Diğer taraftan, *Defter-i lâlezar-ı İstanbul* isimli risale de, bu tohumun Sübaşı İbrahim Ağa tarafından elde edildiği ve *yek-renginin koyu ayva gülü, dü-renginin beyaz ve şirin ceviz ile dönüb tiğlerinin bâlâsı miyanından keşide, yapraklarının ince ve beraber, fitillerinin sarı, pâyin beyaz, kitabelerinin altı yaprağında lisanüssev çiçeği renginde* kitabeli olduğu yazılıdır. (s. 14, aynı yer; Mehmed bin Ahmed, *Netayicü'l-ezhar*, s. 14 Ali Emiri Ef. kütübhanesi No. 162).

Şevk-efrûz

F. 2,5 Krş.

Bir kaç defâ ismi geçen Hacı İsmail Efendi tarafından yetiştirilmiş bir lâledir (*Defter-i lâlezar-ı İstanbul*, s. 48, aynı yer).

Balâ-i turuncî

F. 2,5 Krş.

Bu isimde bir lâlenin, *Takvîmü'l-kibar fi mi'gar'l-ezhar* adlı esere nazaran, Aziz Mahmud Hüdâî Efendi asrında mevcûd olduğunu söyleyebiliriz. Aynı zamanda mezkûr ismin altında bir de Dihkanî kaydı (s. 8) bulunması nazar-ı itibara alınır, bu lâlenin tohumunun, Dihkanî ve Dihkanî-zâde diye isimleri müteaddid def'alar, *Defter-i lâlezar-ı İstanbul'da* geçen, aileye âid olması icabeder (Bk. Mehmed Aşkî, *adı geçen eser*, s. 8, aynı yer).

Gül-ruhsar

F. 2,5 Krş.

Eyyublu Hacı Ahmed Efendi'nin tohumudur ve 1135 (1723) senesinde elde edilmiştir. *Defter-i lâlezar-ı İstanbul'da* bu lâlâ şöyle tavsif olunuyor:

Zihî tecemmül-i ziyet a'rus-ı Gül-ruhsar

Yek-rengi gül-reng, bi-kitabedir, bün beyaza karib açık nebati, bergleri hançerî ve beraber ve bârik ve tiğleri zîr-i miyanından keşide, fitilleri akcıl sarı olub tohumu hurde ve kemter, rişteleri beyaz girift, bün ahvalinde Gülşen-efrûz gibidir (adı geçen eser, s. 68, aynı yer).

Bu nazûk lâlâ-i zîba ki olmuş nâmı Gül-ruhsar

Ola hünkârımın bezminde sad şevki'e hidmet-kâr

(Ahmed Refik, *Lâlâ devri*, İstanbul 1932, s. 51).

Leylâkî-i İshak Efendi

F. 2,5 Krş.

Bu lâlenin, rengi koyu leylâkî, yaprakları ziyade ince ve beraber, bün beyaz ve dib beyazlığı derununa, Pertev-fârûş letafetinde, tiğleri zîr-i miyanından keşide, fitileleri mor beneşe ve tohum hanesinden kütah, riştelerinin bâlâsı fitili ile rengli esfeli beyaz kitabeleri aynı seviyede, koyu mavidir (Defter-i lâlezar-ı İstanbul, s. 75, aynı yer).

Gül-reng-i Salihî

F. 2,5 Krş.

Defter-i lâlezar-ı İstanbul'da, bir hayli gül-reng ile başhyan

lâlâ ismi varsa da, doğruca Gül-reng-i Salihî diye birşey yoktur. Ancak bir Gül-reng-i İmam bulunmaktadır ki bunun soğanını ilk def'a elde eden İmam Salih Efendi olduğuna göre, Gül-reng-i Salihî'nin bu Gül-reng-i İmam ile aynı olması icabeder (s. 70, aynı yer).

Sâgar-i sîm

F. 2,5 Krş.

Çelebi Efendi'nin tohumudur. Rengi beyaz, fitileleri siyah, tohumuyla beraber, yaprakları beraber ve ince, bâzi yapraklarının kenarında hafî câ-beca zih alâmeti görünüyor. Tiğleri zîr-i miyanından keşide, bün ve endam Pabuçcu restarındadır (Defter-i lâlezar-ı İstanbul, s. 39, aynı kütübhaneye).

Neyyir-i gülşen

F. 2,5 Krş.

1137 (1725) senesinde zuhur etmiştir. Çelebi Efendi'nin tohumu olup, bir âfitab-ı zertar-ı lâmi' ve bir nazende-i rengin... dir ki evsaf-ı hüsni dil-peîri ve şive-i harekât-ı bi-nazîri pesendide ve nadide olub rengi Zer-puş'e karib, sarı bergleri gayetül-gaye bârik ve beraber ve ser-tiz, tiğleri selâse-i erbaâ tiğdir. Kitabe ahvali, üç iç berglerinde gayet koyu kitabeleri olub rengi hafî ve birun berglerinin kitabeleri gayet koyu rengin, sanavberiyg-üş-şekil, fitilleri sarı ve tohum hanesiyle beraber ve bi'l-cümle endom dil-âram ve nezafeti ve işve vü nâzike-i letafeti sitayiş ve ta'rif olunan evsafı mevsuf olub meclis-aray-ı çemen oldukça: Verdi bezm-i tarab ays-i gülistana nizam.

Tiğ-i zertab safâ-bahş tesürrünnazrin

Neyyir-i gülşen çemende sell-i seyf olmuş gelür

Seyri hoşdur lâlenin nüşüküfte vü nev-hiz iken

Nev-reside tazedir kim... keyf olmuş gelür

(*Defter-i lâlezar-ı İstanbul*, s. 95, aynı yer).

Nîze-i Selmanî

F. 1,5 Krş.

Berber Hacı Ahmed'in tohumudur. Yaprakları ince, birbirine mûsavi ve tir-endazdır. Tiğleri ise sülâsı tiğdir. Fitilleri kibriti ve tohum hanesi rişteleri nebati, dü-rengi nebatiye mâil beyazla

döner, yek-rengi açık cevizi, kitabesizdir..... ve metanet üzredir. (Defter-i lâlezar-ı İstanbul, s. 96, aynı yer).

Âli-kadr

F. 45 Krş.

Eyyublu Yusuf²⁹ ve İmam Salih Efendi'lere mahsus olmak üzere iki Âli-kadr vardır (Defter-i lâlezar-ı İstanbul, s. 55). Lâkin ikisinin de evsafı hakkında, gördüğümüz risalelerde izahat yoktur.

Yek-dâne

F. 1,5 Krş.

Defter-i lâlezar-ı İstanbul'da üçü İmam Salih Efendi'ye ve biri 1721 de Anadolu, 1727 de Rumeli kazaskerliklerinde bulunan meşhur Feyzullah Efendi'ye âid olmak üzere dört aded Yek-dâne isimli lâle vardır. Bunlardan Feyzullah Efendi Yek-dâne'si hakkında mezkûr eserde şu kayıtları görüyoruz:

Zihî Yek-dâne-i feyz-i ilâhî sene 1134

Hâlâ Sadr-ı Rumeli olan Feyzullah Efendi hazretlerinin asâr-ı lâlezar-ı rağbetlerinde ser-zede olan nazûkterin yegâne ve Yek-dâne nam tohumlarının evsafı. Rengi cevizi beyaz ile mülevven bergleri hançeri ve bârik ve beraber ve gayet ser-tiz, fitilleri siyah ve tohum hanesinden kemter, rişteleri beyazdır. Bi-kitabedir. Bün ince tiğleri bîrunu bergleri nisfından ziyade, iç bergleri nisfından keşidedir. Kavâid-i hüsn-i letafet ve metanet üzredir (s. 101, aynı yer).

İmam Salih Efendi'nin yek-dâneleri ise, biri 1134 (1722) diğeri 1135 (1723) de zuhur etmiştir. Yek-dâne-i İmam diye tesmiye

²⁹ Yusuf Efendi hakkında Mehmed bin Ahmed Efendi'nin Netaycû'l-ehzar'ında şu malûmat mevcuttur.

«Erkân-ı devlet-i Mehmed Hanî'nin peder-i sa'd-ahteri âyan-ı saltanat-ı cihanbanî'nin mu'temed-i ekberi malik-i şükûfeha-i nadirü'l-öüced merhum Koca Yusuf Efendi... عنوان تيوبدان bir hizmet için mezbur Yusuf Efendi'ye teberrüken tohumlarından bir mikdar soğan verüb onlardan zuhur etmiştir. 1104 (1693) tarihinde vefat etmiştir. Eyyüb-ı Ansari'de harem kapısı dibinde türbede medfundur» (s. 84, aynı yer).

Oğlunun dahi Yusuf Efendi-zâde namıyla bir çok lâle soğanları elde etmiş olduğunu görüyoruz (Bk. Defter-i lâlezar-ı İstanbul, müteaddit sahifeler, aynı yer).

edilenin, dü-rengi ala mâil kırmızı ve beyaz iledir. Yaprakları hançeri ve ince, oldukça birbirine müsavi ve ser-bülend, tiğleri zir-i miyanından keşide, bün ince ve beyaz, Pabuççu'dan incedir. Kitabesizdir. Fitilleri sarı ve tohum hanesindedir. Salih Efendi'nin bu lâlesinin, diğer lâlelerinin en güzellerinden biri olduğunu görüyoruz (Defter-i lâlezar-ı İstanbul, s. 101, aynı yer).

Şur-efgen

F. 1,5 Krş.

XVIII. asrın başında yaşayan meşhur çiçekçilerden Üsküdarı Mahmud Hüdâî Efendi tarafından elde edilmiştir. Yek-rengi açık gül-reng, iç ve dış mücellâ, fitilleri siyaha mâil mor ve tohum hanesinden kısa, yaprakları hançeri ve beraber, ince, pâyin beyaz ve kitabesizdir. Rişteleri beyaz olub tiğleri zir-i miyanından keşide, endam da Nize-i gülgün gibidir (Defter-i lâlezar-ı İstanbul, s. 48, aynı Kütübhane).

Ziya-bağ

F. 1,5 Krş.

Yek-rengi Sinan'dan (bu isimli lâleye bakınız. Kısım II.) koyu kırmızı, dü-rengi nebatî ve renginin koyusuyla döner, yaprakları mevzun ve beraber, pâyin açık nebatî, fitileleri sarı diye tavsif olunan bu lâleyi ilk defa Osman Efendi elde etmiştir (Defter-i lâlezar-ı İstanbul, s. 53, aynı yer).

Nize-i haşhaş

F. 1,5 Krş.

Bu lâlenin rengi haşhaşiye mâil olub bün, Gülşen-ârâ gibidir. Kitabeleri üç kat tulânî ve lâjverdi, dib katı hafî lâjverdi, iç yapraklarında iki kat kitabedir ve dışarı yapraklarında üç katlıdır, haricinden hiss olunur. Fitileleri tohum boyu ile hem boy olub mordur. Rişteleri beyaz ve fitile yakın mahalli hafî mor yaprakları hançeri, beraber ve incedir. Tiğleri zir-i miyanından keşidedir. Fakat iç yapraklarında şikâfları olub rahnedardır. İç yapraklarının nisfından yukarı doğru lâjverdi bir hat görünüyor. Mezkûr lâleyi ilk defa elde eden ise Hacı Musa Efendi'dir (Defter-i lâlezar-ı İstanbul, s. 95-96, aynı yer).

Tutıyay-ı çeşm

F. 1,5 Krş.

Eyyublu Berber Abdullah Efendi³⁰ yetiştirmiştir. Evsafı hakkında bir kayda tesadüf edemedik (*Defter-i lâlezar-ı İstanbul*, s. 18, Ali Emiri, tabiiye kısmı, No. 164).

Bâlâ-nişîn

F. 1,5 Krş.

Defter-i lâlezar-ı İstanbul adlı risaleye nazaran iki tane Balâ nişîn isimli lâle vardır. Bunlardan birinin tohumunu Kavukçu diğerini ise Süleyman Ağa elde etmiştir. Süleyman Ağa'ya âid olanı, 1135 (1723) de evvelâ Üsküdar'da Ali-zâde Efendi'nin bahçesinde görülmüş ve Tophaneli-zâde Çelebi'nin evinde de adı konulmuştur.

Sadr-ı bezm-i gülşene verdi şeref Bâlâ-nişîn

(Bu lâlenin tavsifi için bk. *adı geçen risale*, s. 7, aynı yer).

Tabib Mehmed Aşki Efendi'nin *Mi'yarü'l-ezhar* adlı eserinde ise, bir tane Balâ-nişîn isimli lâle mukayyed olup, bu *mor fitilli, nim badamî, cevizi beyaz ve cüz'i nebatî ile mülevven, nîzeleri ser-tiz ve boyu çok uzun, metin ve âlâ bir lâledir*. Bunun için Pertev Efendi'nin söylediği bir beyit:

*Miyan-ı zümre-i uşşakda mümtazdır benden
Der-i devlet-meâbında nolur Bâlâ-nişîn olsa*

(s. 15, Ali Emiri, tabiiye kısmı, No. 165).

Mu'teber

F. 1,5 Krş.

İki tane Mu'teber isimli lâle vardır. Bunlardan biri Feyzullah Efendi'ye âid olup koyu gülgünü ve güzel endamlıdır. Diğerisi ise Mustafa Efendi'nin olup evsafı hakkında hiç bir kayıt yoktur. (*Defter-i lâlezar-ı İstanbul*, s. 81, aynı yer).

³⁰ Mehmed bin Ahmed, Abdullah Efendi hakkında şunları yazmaktadır: «*Mecma'-ı erbab-ı zarafet şem'-i bezm-i ashab-ı nezaket yaran-ı safanın mahbabu 'l-kalâbi Berber Abdullah Çelebi-i Eyyübî gül-reng-i müselleme Abdi bunun tohumu olmak üzere şayi'dir*» (Bk. *Netajicü'l-ezhar*, s. 19-20, Ali Emiri, tabiiye kısmı, No. 162).

Görülüyor ki Abdullah Çelebi, XVIII. asrın başında yeni çiçekçiliğe başlamış, henüz daha şöhret kazanmamıştır. Fakat 1725 senelerine doğru onun bir hayli lâle yetiştirdiğini, *Defter-i lâlezar-ı İstanbul*'dan öğreniyoruz.

Reşk-i gülşen-i Ömeri

F. 1,5 Krş.

Bu lâlenin tohumunu 1135-1136 (1723-24) senelerinde Hacı Ömer Câbi Efendi yetiştirmiştir. *Dü-rengi cevizi ve beyaz-ı sahih ile mülevvendir. Yaprakları beraber ve ince, tiğleri sülsana karrib keşide, kitabeleri hafice ve kısa, lâjverdîdir. Fitileleri siyah, rişteleri fitili ile mülevven, girift, bün dib tutmada Ser-âmed ve Şür-esfen evzanda, nezaket ve metanet üzre olub bir şâh-ı sero-i ser-keş-i bağ-ı zamanedir* (*Defter-i lâlezar-ı İstanbul*, s. 34, aynı yer).

Gülşen-ârâ

F. 1,5 Krş.

*Defter-i lâlezar-ı İstanbul'a nazaran Üsküdar'lı İmam-zâde'nin tohumudur*³¹. *Yek-rengi açık leylâki, dü-rengi cevizi, ayva gülü ve beyaz ile karışıktdır. Yaprakları ince ve beraber, badamî, kitabeleri altı yaprağında lâjverdî, tiğleri nisfından keşide, pâyin beyazdır. Fitilleri açık mor ve tohumıyla beraber, rişteleri fitili renginde, sakları kırmızıya mâildir. Na şüküfte iken açıldıkta yeşil olur. Yapraklarının nisfından bâlâsına varınca tiğleri iç tarafına dönük olub derunu boş kalem gibi bir hâl peyda eder* (s. 71).

Sâgar-nüma

F. 1,5 Krş.

Kavukçu'nun oğlu Hacı Molla'nın (bk. *Gülşen-i ziver isimli lâleye*) *tohumu olan bu lâlenin, yek-rengi koyu kırmızıdır ki Nâr-ı cinan'dan bir mikdar açıktır. Yaprakları ince ve aynı boyda, iç ve dış mücellâ, fitilleri benefşe moru ve tohum hanesinden uzun, kitabelerinin dibleri nefti ve bâlâsı mor, dışarıdan hissolanur vaziyettedir. Hacı Molla'nın bundan mâada bir de Sâgar-nüma müşabihî diye diğer bir lâlesi vardır* (*Defter-i lâlezar-ı İstanbul*, s. 40, aynı yer).

³¹ İmam-zâde'nin ismi Mehmed Çelebi'dir. 1105 ve 1110 (1694, 1699) tarihlerinde yeni lâle tohumları yetiştirmeye muvaffak olmuş, daha sonra çiçekçilikte şöhret kazanmıştır. Fazla tafsilat için bk. Mehmed bin Ahmed, *Netajicü'l-ezhar*, s. 9-10, adı geçen kütübhane.

Gülşen-i ziya

F. 1,5 Krş.

Yek-rengi koyu cevizi, pâyin beyaz. kitabeleri tohum hanesi etek kısmından mâada yerde hafî, fitileleri koyu benefşe moru, tohum boyundan yüksekçe, tiğleri zir-i miyanından keşide, yaprakları ince ve birbirine müsavi, bün Şehinşahiye müşabih, döndükte beyaz ve ala karib cevizi, bâzı zaman hemen beyaz ile dahi dönen bu lâlenin tohumunu ilk de'fa, Eyyublu Yusuf Efendi (Bk. Âli-kadr isimli lâleye) elde etmiştir (Defter-i lâlezar-ı İstanbul, s. 73-74, aynı yer).

Pertev-efgen

F. 1 Krş.

Üsküdarî Mahmud Efendi'nindir. Yek-rengi açık cevizi, bün beyaz, yaprakları hançeri, ince ve beraber, fitilleri mor, tohumundan kısaca, kitabeleri altı yaprağında açık benefşedir. Rişteleri açık erguvani, benefşe ve penbe, kitabelerinin şekli müdevver ile badamî arasında olan bir lâledir (Defter-i lâlezar-ı İstanbul, s. 8, aynı yer).

Mihr-engiz

F. 1 Krş.

Hüdâî Mahmud Efendi'nin elde ettiği lâlelerden bir diğeri ismidir. Evsafı hakkında tedkik ettiğimiz risalelerde birşey görmedik. (Bk. Defter-i lâlezar-ı İstanbul, s. 85, aynı yer).

Bahş-ı Huda

F. 1 Krş.

Bu lâlenin tohumunu, Üsküdarî Mahmud Efendi-zâde Mehmed Efendi 1136 (1723-1724) senesinde elde etmiştir ve Defter-i lâlezar-ı İstanbul'da tavsifi şu şekildedir:

Dü-rengi turuncuya mâil al ve kibritî ile mülevvendir. Bergleri hançeri, içleri cüz'i nâkıs, tiğleri zir-i miyanından keşide, fitilleri siyah hurde ... rişteleri bâlâsında kırmızı nokta, esfeli kibritî, kitabeleri bâlâsında hafî lâjverdî, bün derûn ve birunundan, dib kibritî, endam ve etvarında Gülşen-süz vadisinde, bi'l-ittifak ve alâ-rivayete endamda Şeh-per gibidir ve Ruh-perver yolundadır (s. 8, Ali Emiri, tabiiye kısmı, No. 164).

Hançer-i yakut

F. 1 Krş.

Yek-rengi lâ'li, yaprakları bir seviyede ve ince hançeri, kitabeleri badamî ve lâjverdî olub haricinden dahi görünür. İç yapraklarının kitabesi tulânî ve dışarı tarafa, nihayet sakına karib mahalli beyaz olan bu lâleyi, Hasna, Halet-efza, Hür-endam, Cihan-ârâ, Rahşan, Hançer-i lâ'lin ve Dad-ı hak gibi daha bir çok lâleler yetiştirmiş bulunan Kapudan Paşa (bunun Kaymak Mustafa Paşa olması kuvvetle muhtemeldir) elde etmiştir. (Bk. Defter-i lâlezar-ı İstanbul, s. 27, aynı yer).

Nize-i lâ'lin

F. 1 Krş.

Vefatı Mehmet Bey tarafından yetiştirilmiş bir lâledir. Yek-rengi gayet saf lâ'lidir. Pâyin dışarıdan bakıldıkta beyaza yakın nebatîdir. Pâyin dahilinde iç yapraklarının kitabesi tahrir gibi, tohum hanesini dibinden ihata eder ve dışarı yapraklarının tulânî kitabesi dışarıdan hiss olunur ve şeklen kitabeleri badamî ve siyaha karib mor veyahud anber kabuğu renginde olub pad-zebrî ve tahriri müselles şeklinde, tulânîye yakın büyük ve yüksek... Fitilleri dahi siyaha karib mor ve tohum hanesinden cüz'i kısadır, rişteleri dahi mordur, yaprakları ince ve beraber, tiğleri zir-i miyanından keşidedir (Defter-i lâlezar-ı İstanbul, s. 17, aynı yer).

Sürûr-ı Şeyh

F. 1 Krş.

Şeyh Efendi'nin tohumudur. 1134 senesinde levha pirâ-yı şüküfezar zuhur ve ferah-nümay-i lâlezar sürûr olub ibtida çâr berg açılan lâledir ki evsaf-ı hüsn-i dü-ârâmı şöyledir:

Dü-rengi ceviz ve beyaz ile mülevven, bün sefid, tiğleri selâse-i erbaî keşidedir, bergleri hançeri ve bârik ve beraber ve ser-bülend fitileleri anber kabuğu ve tohumu ile beraber, kitabeleri üç iç berglerinde lâjverdî nokta, hâric berglerinde bi-kitabedir, rişteleri, endam, Berberin Pençesi gibidir (Defter-i lâlezar-ı İstanbul, s. 42, aynı kütüphane).

Neş'e-bahş

F. 1 Krş.

Bu lâlenin tohumunu Hattat Bekir Ağa³² yetiştirmiştir. Yek-rengi açık cevizi, pâyin beyaz-ı sahih, fitilleri sarı, tohum hanesile beraber, yaprakları badamî ve uçları ince, birbirine müsavi, tiğleri bâlâsı miyanından keşidedir. Dü-rengi, rengi koyulanıb beyaz-ı sahih ile döner, kitabeleri, üç yaprağı mavi tahrirli ve üç yaprağı bi-kitabedir. Döndükde cümlesi silinüb eser kalmaz (Defter-i lâleazar-ı İstanbul, s. 90, aynı yer).

Neşat-âver

F. 1 Krş.

Elçi İbrahim³³ Paşa'nın tohumudur. Yek-rengi Gülşen-süz'dan açık leylâkî ve mücellâ, yaprakları ince ve beraber, pâyin iç kısmı nebatî, dış tarafından açık nebatî, kitabesi üç kattır. Evvelâ tohum hanesinin dibinde lisanüssevr çiçeği renginde bir kitabeciktir, bâlâsı fıstıkîdir. Tekrar bunları çerçeveleyen lisanüssevr çiçeği renginde bir kitabe daha vardır. Dıştan, dış yaprakların iki kat kitabesi aşikâr, iç yapraklarının ancak bir kat mor kitabesi nûmayandır. Fitilleri koyu mor, rişteleri lisanüssevr çiçeği renginde, tiğleri zir-i miyanından keşide, döndükde yaprakları dışarı tarafları beyaz mertebesinde açık nebatî, sarıya yakın kibritî ile döner, döndükde dahi ince dubsiz olur (Defter-i lâleazar-ı İstanbul, s. 90, aynı yer).

³² Mehmed bin Ahmed Efendi'nin XVIII. asrın başında yazmış olduğu *Netayicü'l-ezhar* isimli eserde Bekir Ağa hakkında şunlar yazılmıştır. «Güzide-i hoş nûvisan-ı zamane, semt-i nesh ve sülûste yegâne nigû-hisal şirin-mekal hüsn-i kitabetle ma'ruf ayan-ı devletle me'luf hattat Bekir Ağa.... bunlar dahi zümre-i ehariyandan olub az zamanda çok güzide rengâreng Giridler ve güzide tohumlara ve sünbüllere malik olub ancak aşıkları layuhsa ve kendüleri bi-vefa olduklarına binaen isim koymağa râğbet etmemişdir» (s. 18, Ali Emiri, tabiiye kısmı, No. 162).

³³ Elhac İbrahim Paşa Eğribozlu'dur. Kara İbrahim Paşa dâiresinden yetişmiştir. Cebeci başılık, sadrâzam kethüdahğı, kapıcı-başılık gibi muhtelif vazifelerde hizmet gördükten sonra, 1111 (1699) da elçilik ile Avusturya'ya gönderilmiş, bilâhare Tamışvar, Yanya, Sofya beylerbeyisi olmuş, Rumeli valiliğinde, Eğriboz, Kandiya, Belgrad muhafızlıklarında bulunmuştur. Ölümü Cemaziyülahır 1120 (Ağustos 1708) dedir.

Ziver-yâb-ı Salihi

F. 1 Krş.

1135 (1722/23) senesinde İmam Salih Efendi tarafından elde edilmiştir. Defter-i lâleazar-ı İstanbul'a göre, dü-rengi nebatî ve açık cevizle karışık, bün iç ve dışta nebatî, fitileler sarı ve tohum hanesinden yüksek, rişteleri dahi sarıdır. Kitabeleri nim mavi dış yaprakları celi,.... yaprakları ince ve beraber, endamı Vahîd'e yakın, tiğleri sülâni tiğ keşidedir (s. 39, aynı yer).

Âl-ı cedîd-i Osmanî

F. 60 Akçe

Mehmed bin Ahmed Efendi'nin, *Erbab-ı ilim-ü irfanın zara fet-şiârı eshab-ı fadl-ü ittikanın nezaket-âsârı ahlâk-ı hamîde ile mevşuf evsaf-ı pesendide ile mâruf zümre-i izz-ü câhın himmet-i bülendî* diye tavsif eylediği Uşşakî-zâde Osman Efendi'nin tohumudur. Bu zat XVIII. asır başlarında daha bir hayli lâle-i rûmî yetiştirmiştir (Bk. *Netayicü'l-ezhar*, s. 69, aynı yer).

Defter-i lâleazar-ı İstanbul'da, bu lâlenin ismi, Âl-ı cedid-i Uşşakî olarak yazılmıştır (s. 2, adı geçen kütübhane).

Melek-peyker

F. 60 Akçe

Hacı İsmâil Efendi'nin elde ettiği muhtelif lâlelerden biridir. Yek-rengi ala mâil cevizi, yaprakları ince, beraber ve hançeri, ser-tiz, tiğleri üst yarısından çıkmakda, kitabeleri seroî ve lâj-veraî, altı yaprağında aynı seviyede fitileleri mor ve tohumundan çokdur (Defter-i lâleazar-ı İstanbul, s. 82).

Mehmed Aşkî Efendi'nin eserinde, ayrıca Âşir Efendi-zâde Hafid Efendi'ye mahsus Melek-peyker isimli bir lâle daha görüyoruz (Bk. *Mi'garü'l-ezhar*, s. 133, aynı yer).

Âlem-beha

F. 60 Akçe

Tabib Mehmed Aşkî Efendi'nin adı geçen eser'inden, bu lâlenin Aziz Mahmud Hüdâî Efendi asrında mevcut olduğunu öğreniyoruz (s. 8, Ali Emiri, tabiiye kısmı, No. 165).

Defter-i lâleazar-ı İstanbul'da ise Osman Efendi tohumudur

deniliyor. Yek-rengi ala yakın kırmızı, dü-rengi, rengi koyulan-
dıkda başdan başa yaprakları kenarında nebatî ve menefşe gös-
terir, tiğleri yaprakları ince ve hançeri, pâyin beyaza mâil kib-
ritî, kitabeleri her yaprağında beyaz, üzeri kırmızıya mâil mavi
tahrirli, iç ve dıştan his ve müşahede olunur. Fitileleri siyah ve
rişteleri rengli ve mücellâdır (Defter-i lâlezar-ı İstanbul, s. 55-56,
aynı yer).

Feyz-i Süleymanî

F. 60 Akçe

Yek-rengi la'l-i gül-reng, dü-rengi beyaz ile döner, ben-beyaz-ı
sahih, fitilleri sarı, yaprakları beraber ve badamî, uçlarını Şirin
gibi ağardır, iç yaprakları cüz'i kısadır. Tiğleri üst kısımdan
çıkmağa, yeşil yaprakları oluklu ve tulânî, koyu neftî ve işve-
baz'dan efzundur.

Bu lâleyi ilk defa elde eden Süleyman Ağa'dır (Bk. Defter-i
lâlezar-ı İstanbul, s. 64, aynı yer).

Mur-ı Yûsufî

F. 60 Akçe

Tabib Mehmed Aşkî Efendi'nin *Takvîmü'l-kibar fi mi'yari*
'l-ezhar adlı eserinde (s. 7), bu isimli bir lâlenin, ilk lâleler
miyanında olduğu ve Hüdâî Aziz Mahmud Efendi devrinden
evvel mevcut bulunduğu kayıdır. Defter-i lâlezar-ı İstanbul'da
ise, bunun Eyyûbî Yusuf Efendi tarafında yetiştirildiği yazılı
olup şöyle tavsif edilmektedir:

Reng-i bahar-ı bağ-ı dil-i Mur-ı yûsufî

Rengi çürük fişnege karib benefşe, bergleri beraber ve bârik,
pâyin beyaz, fitilleri siyaha karib mor, kitabeleri mavi ve badamî
ve birunundan mahsûs, tiğleri zîr-i miyanından keşide, dü-rengi
beyaz ve benefşe ve kendi rengi ile dönüb damanından beyazlık
ile kitabesi rengi nümâyan olarak miyanına karib mahalle dek
gelür mücellâ ve tabdar ve bi-nazîrdir.

*Huşunet hiddet ol şüh-i sitem-kerde cibillidir
Miyân-ı nazûkünde gerçi naz-ü işve bellidir»*

(s. 84, adı geçen eser, Ali Emîrî Ef. kütübhanesi, No. 164).

Ferah-perver

F. 60 Akçe

Tabib Mehmed Aşkî Efendi'ye göre, Aziz Mahmud Hüdâî
Efendi devrinde yetiştirilmiş olan lâlelerden birinin ismidir (Bk.
bu zatın adı geçen eser'i, s. 8).

Defter-i lâlezar-ı İstanbul'da ise, bunun soğanını ilk defa elde
edenin Süleyman Ağa olduğu kayıdır bulunup şu evsiftadır:
yek-rengi koyu gül-reng, bün beyaz, fitilleri mor ve tohum hane-
sinden ber-ter, kitabeleri lisanüssevor çiçeğine karib rengin tahrir ile
berginde hafî badamî şeklinde beyaz kitabeleri gûya bârika-i
nuruddüca olub bergleri hançeri ve beraber, tiğleri zîr-i miyanın-
dan keşide, dü-rengi leylâkî ve ayva gülü ve beyaz ile amiziş
eder (Defter-i lâlezar-ı İstanbul, s. 61, aynı yer).

Şevk-efza

F. 60 Akçe

Yek-rengi ala yakın gül-pembe, bün beyaz, fitileleri açık mor
ve tohum hanesinden fazla, kitabeleri hafî benefşe moru, yap-
rakları ince ve beraber, tiğleri dib tarafından keşide, dü-rengi be-
yaz ve benefşe ile dönen bu lâlenin tohumunu, diğer bir çok lâ-
leler gibi, Süleyman Ağa yetiştirmiştir. Bunun ayrıca bir de Şevk-
efza gibisi vardır (Defter-i lâlezar-ı İstanbul, s. 84, aynı yer).

Leylâkî-i Berber

F. 60 Akçe

Keresteci Ali Çelebi³⁴, İshak Efendi, Solak-zâde³⁵, Süleyman
Ağa, Şeyh Efendi, Hacı Musa, Pervîz-zâde, Birader-zâde ve Ye-
dikuleli Zerker Mehmed Çelebi gibi lâle ile iştigal edenlere âid
bulunan leylâkî isimli lâlelerden bir tanesi de Berber Hacı Ah-

³⁴ Zamanında lâle babası diye şöhret bulan Ali Çelebi, 19 adet rûmî lâle
yetiştirmiş ve diğer kıymetli çiçeklerinde muhtelif nev'ilerini elde etmeğe muvaf-
fak olmuştur. Ölümü 1089 (1678) dadır. Fazla tafsilat için bk. Mehmed bin Ahmed,
Netayicü'l-ezhar, s. 88-89.

³⁵ *Netayicü'l-ezhar*'da, iki tane Solak-zâde isimli çiçekci vardır. Birincisi,
1093 (1682) tarihinde vefat eden Hasan Çelebi, diğeri ise, 29 Ramazan 1108 (21
Nisan 1697) de ölen ve Sultan Mehmed IV. devri ser-şükûfecilerinden Halil
Efendi'dir. Bk. adı geçen eser, s. 56/58.

med'in aldığı bir mahsüdüdür. Bu lâlenin *Defter-i lâlezar-ı İstanbul*'da tavsifi şöyledir:

Yek-rengi leylâkî, pâyin koyu nebatî, mavi tahrirli, bi-kita-bedir. Fitileleri mor ve tohumundan bâlâca, bergleri beraber ve gayet bârik, bâzi berglerinde yırtıkları var. Tiğleri sülünden keşide, dü-rengi leylâkî ve cevizî ve nebatî ile dir. Endamı, Pençe'si gibidir (s. 76, Ali Emiri, tabiiye kısmı, No. 164).

Zer-puş

F. 60 Akçe

Tabib Mehmed Aşkî Efendi, adı geçen eserinde, bu lâleyi Aziz Mahmud Hüdât Efendi devrinden evvel yetiştirilmiş olarak gösterir. *Defter-i lâlezar-ı İstanbul*'da ise, Dihkani-zâde'nin tohumu olduğu yazılıdır (Bk. s. 37).

Izar-ı Kavukçu

F. 60 Akçe

Aziz Mahmud Hüdât Efendi devri lâlelerinden dir (Bk. Tabib Mehmed Aşkî, *adı geçen eser*, s. 8), *Defter-i lâlezar-ı İstanbul*'da bunun Kavukçu tohumu olduğu mukayyed olup evsafi hakkında şunlar yazılıdır:

Yek-rengi ala mâil, pâyin beyaz-ı sahih, fitilleri sarı, bergleri beraber ve bârik, dü-rengi beyaz ile döner. Derunu mücellâdır. Bi-kitabedir (s. 57).

Nûr-ı mücessem

F. 60 Akçe

Defter-i lâlezar-ı İstanbul'da, Seyyid Yahya Efendi'nin tohumu olduğu mukayyed olup başka bir şey yazılı değildir (s. 93, Ali Emiri, tabiiye kısmı, No. 164).

Mehmed Aşkî Efendi ise, bunu Âşir Efendi tohumu olarak gösterir ve Hâtif Efendi mezkûr lâle hakkında şu beyti söylemiştir:

O bir nûr-ı mücessemdir düşünce hâk-i gülzâre

Değil lâle getürmüş serv-i sebz-endamı reftare

(*Mi'yarü'l-ezhar*, s. 141, Ali Emiri Ef. tabiiye ksm. No. 165).

Revnak-ı gülşen

F. 60 Akçe

Bu lâlenin tohumunu ilk def'a Tanbûri-zâde İbrahim Ağa elde etmiştir³⁹. Dü-rengi koyu kırmızı, fitileleri mor, tohum hanesinden yüksek, yaprakları hemvar ve hançerî, tiğler selâse-i erbâi keşide, pâyin, döşeme beyaz-ı sahih ve beyaz üzere lâjverdi tahrirli, kitabeleri ibret-efza ve dışarıdan hiss olunur. Servi şekilli ve ucu badamîdir. Rişteleri nebatîdir. Endamı cüz'i Pabuççu'dan dibrilidir. (Defter-i lâlezar-ı İstanbul, s. 34, Ali Emiri, tabiiye kısmı, No. 164).

Aynı lâle, Mehmed Aşkî Efendi'nin *Mi'yarü'l-ezhar*'ında da mukayyed olup Atâ Efendi şu beyti söylemiştir:

Ol mehîr turre-i şeb-buyine âşüfte çemen

Revnak-i gülşen olur olsa eğer saye-figen

(*adı geçen eser*, s. 69, Ali Emiri, tabiiye kısmı, No. 165).

Neşat-efgen

F. 60 Akçe

Eyyûbî Yusuf Efendi'nin yetiştirdiği lâlelerden biridir (*Defter-i lâlezar-ı İstanbul*, s. 90, Ali Emiri, tabiiye kısmı, No. 164).

Âli-zat

F. 60 Akçe

Bu tohum, şahsiyetini tesbit edemediğimiz Kara Molla tarafından yetiştirilmiştir. (*Defter-i lâlezar-ı İstanbul*, s. 55, aynı yer).

Tiğ-ı sürh

F. 60 Akçe

Defter-i lâlezar-ı İstanbul'a nazaran, Mısır kadısı Hasan Bey'in ve Süleyman Ağa'nın olmak üzere iki adet Sürh vardır. Bunlardan Hasan Bey'in elde etmiş olduğu tohum, kendi ölümünden sonra, Eyyûblu Pasdirmacı'da şöhet ve şüyü' bulmuştur. Mez-

³⁹ Birde Tanbûri-zâde Eyyûbî Mustafa Çelebi vardır. Mehmed bin Ahmed Efendi, *Netayicü'l-ezhar*'ında bunun hakkında şunları yazmaktadır.

Zümre-i şüküfeciyanın zarif ve lebibî fırka-i ezharîyanın reşid ve necibî maârif ve fânânın sahib-i talibî Tanbûri-zâde Eyyûbî Mustafa Çelebi (nin) dokuz aded rumî lâlesi vardır (Netayicü'l-ezhar, s. 60). Mezkûr Tanbûri-zâde'nin diğer lâleleri için bk: Nize-i şim ve Tozkoparan isimli lâlelere (Kısım II).

kür eserde bunun tavsifi yoktur. Süleyman Ağa'nın elde ettiği tohum ise, cevizidir ve dib kısmı beyazdır (s. 19, Ali Emiri, tabiiye kısmı, No. 164).

Bunlardan maada bir de Seyyid Halil Efendi'ye âid olan, mor fitilli, yek-rengi kırmızı ve metin başlıklı, diğer bir Tiğ-i sürh vardır (Bk. Mehmed Aşki, *adı geçen eser*, s. 27).

Sadr-nişin

F. 60 Akçe

Hacı Molla ve Kara Molla'nın olmak üzere iki tane Sadr-nişin vardır. Bunlardan Kara Molla'ya âid olanı 1137 (1724) senesinde zuhur etmiş, rengi koyu kırmızı, kitabesi fındıkî ve selâse-i erbaî tiğ keşide olup metanet üzredir (*Defter-i lâleazar-ı İstanbul*, s. 52, aynı yer).

Dil-hah

F. 60 Akçe

Mehmed Bey tarafından yetiştirildiğini gördüğümüz bu lâlenin evsafı şöyle târif olunmaktadır:

Vasf-ı endam-u şive-i dil-hah

Yek-rengi koyu gül-reng, bün derun ve birun beyaz-ı sahih, fitileleri benefşe moru ve tohum hanesinden kütah, rişteleri fitile karib mahalli nev'a fitili ile mülevven, pâyin beyaz, kitabeleri nim ve maviye karib ve hafî, bergleri bârik ve beraber, tiğleri nisfından ziyade sülâsına karibdir... Ferah-efza'ya gayetde şebihdir. (Defter-i lâleazar-ı İstanbul, s. 29).

Unnabî

F. 60 Akçe

Tabib Mehmed Aşki Efendi'ye göre, bizde mevcut ilk lâle cinslerinden biri olup Aziz Mahmud Hüdâî Efendi devrinden evvel yetiştirilmiştir (Bk. *adı geçen eser*, s. 7). Fakat *Defter-i lâleazar-ı İstanbul*'da ise dört tane Unnabî isimli lâle vardır. Bunlardan biri Keresteci Ali Çelebi'nin, diğeri Hacı Musa'nın, üçüncüsü Hacı İsmail Efendi'nin, sonuncusu ise Tarsuslu İmam'ındır. Lâkin mezkûr eserde, bunlardan ancak ikisinin tavsifi mukayyedir.

Saffet-i hüsn-ü reng-i Unnabî

Kayseriyeli Hacı İsmail'in Unnabî lâlesinin evsafıdır.

Bergleri bârik ve beraber, hançerî ve nişterî, tiğleri sülâsı tiğ keşide, fitileleri hurde mor ve tohumıyla berabere karib kütah, kitabeleri fındıkî tahrirli, fıstıkî ve tulânî, şeş berginde alesseviye, rişteleri fitilleri ile hemreng, letafet üzre ve nezakellidir.

Vasf-ı Unnabî-i İmam Tarsusî

Rengi unnabîye karib kırmızı, bergleri gayetülgaye bârik ve beraber, nişterî, tiğleri sülâsı tiğ keşide, bün sarıya karib nebatî fitileleri siyah ve tohumundan ber-ter, rişteleri kezalik sarıya karib nebatî, kitabeleri şeş berginde, derununda sâye gibi pâyini renginde mahsûs ve müşaheddîr... 1138 senesinde burc-ı itibarda müşahade olundu (s. 59).

Altmış akçe işaret olunan isimden bu mahalle gelince on sekiz adet ismin fiatları altmış akçedir.

Âlem-pesend

F. 40 Akçe

Davudpaşalı Peyk Mehmed Çelebi'ye âid tohumdan elde edilen lâleye tesmiye olunur. Evsafı hakkında malûmat bulunamadı (*Defter-i lâleazar-ı İstanbul*, s. 56).

Neş'e-dâr

F. 40 Akçe

Bu lâlenin tohumunu 1137 (1724) senesinde Şeyh Efendi elde etmiştir. Rengi aldır, döndükte koyu nebatî ile karışır, fitilleri sarıdır.

Dil-dâr-ı Salihî

F. 40 Akçe

İmam Salih Efendi'ye âiddir. Şekli hakkında bir kayd bulunamamıştır (*Defter-i lâleazar-ı İstanbul*, s. 30, aynı yer).

Dürr-i şeh-var

F. 40 Akçe

Defter-i lâlezar-ı İstanbul'da iki tane Dürr-i şehvar isimli lâle görmekteyiz. Bunlardan biri Eyyublu Yusuf Efendi'nin, diğeri Yusuf Efendi-zâde'nindir. Fakat her ikisinin de tavsifi yoktur (Bk. *adı geçen eser*, s. 27).

Mehmed Aşkî Efendi'nin *Mi'yarü'l-ezhar*'ında ise, ayrıca Seyyid Halil Efendi'ye mahsus bir Dürr-i şeh-var daha vardır. Bu mor fitilli, metin, uzun boylu beyaz ve nizeleri ser-tiz olan bir lâledir (Bk. s. 53, Ali Emiri, tabiiye kısmı, No. 165).

Dürr-i adn

F. 40 Akçe

Süleyman Ağa'nın elde ettiği bir tohum olup, yaprakları beraber ve hançerî, fitilleri sarıdır (*Defter-i lâlezar-ı İstanbul*, s. 27).

Gülşen-sûz

F. 40 Akçe

Budahi diğer bir çok lâleler gibi Süleyman Ağa tohumudur. Mezkûr lâlenin yek-rengi koyu leylâkî, bün beyaz, fitilleri siyah, kitabeleri mor, yaprakları kısacadır. İki renkli olduğu zaman kitabeleri kaybolur. Tohum menekşeye müşabih olup ancak, sakları kırmızıya mâildir. Bunun kitabeleri silinir, diğeri farkı budur. Süleyman Ağa'nın ayrıca bir de Gülşen-sûz müşabihi diye bir lâlesi vardır (*Defter-i lâlezar-ı İstanbul*, s. 72).

Şafak-puş

F. 40 Akçe

Keza Süleyman Ağa'nın yetiştirmiş olduğu bir lâledir. *Defter-i lâlezar-ı İstanbul* adlı risaleye nazaran, *yek-rengi koyu cevîzî dü-rengi beyaz-ı sahih ve koyu lâ'l ile döner, bün beyaz-ı sahih, fitilleri mor, tohum hanesinden yüksekçe, tiğleri nisfından, yaprakları ince ve beraber, kitabeleri nim mavi ve etek kısmındadır* (s. 77, aynı yer).

**Kırk akçe işaret olunan isimden bu mahalle gelince
mecmu' kırkar akçedir.**

[Sona var]